



ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ-

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ι.ΣΤ.Α.ΜΕ. - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

τεύχος 3

Μάιος-Αύγουστος 2003

NEWSLETTER

Το Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών (ΙΣΤΑΜΕ) - Ανδρέας Παπανδρέου λειτουργεί ως ένα κέντρο σύγχρονου πολιτικού προβληματισμού, πολιτικής αναζήτησης και επιστημονικής έρευνας στο χώρο του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Προέκυψε από την ανάγκη επιστημονικής τεκμηρίωσης της πολιτικής πράξης και πολιτικής αξιοποίησης της κοινωνικής γνώσης με γνώμονα την επίτευξη μιας δημοκρατικής κοινωνίας αλληλεγγύης, δικαιοσύνης και ισότητας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 3 Παγκοσμιοποίηση και μετα-νεωτερικότητα**
 - Κωνσάντσο Πρέβε
 - Θωμάς Κονιαβίτης
 - Νίκος Μουζέλης
 - Κοσμάς Ψυχοπαίδης
- 7 Το Μέλλον της Ευρώπης: Η Προοδευτική Πρόταση**
 - Δημήτρης Τσάτσος
 - Μιλτιάδης Παπσιωάννου
- 11 Πειραιάς και Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης: Ανάπτυξη και επιδράσεις στην καθημερινή ζωή του πολίτη**
 - Μιχάλης Κυριακίδης
 - Γιάννης Μίχας
 - Σωτήρης Θεοφάνης
 - Γιώργος Κασσιμάτης
- 15 Πειραιάς και Περιβάλλον: Προβληματισμοί και Προοπτικές**
 - Σταύρος Καμπέλης
 - Μανόλης Μπεντενιώτης
 - Γιώργος Βερνίκος
 - Η Έρευνα στο ΙΣΤΑΜΕ
 - Διεθνή Προγράμματα
 - Διεθνής Δραστηριότητα του ΙΣΤΑΜΕ
 - Σεμινάρια ΙΣΤΑΜΕ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΚΟΜΜΑ

Κοινωνική Δικαιοσύνη: Νέες απαντήσεις σ' ένα παλαιό ερώτημα

Σ' αυτό το τεύχος μεταφράσαμε και δημοσιεύουμε στο Παράρτημα μια συζήτηση που έγινε στα μέσα του περασμένου Ιουλίου στη Γερμανία μεταξύ του Γραμματέα του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Όλαφ Σολτς και σημαντικών διανοουμένων της Γερμανίας, όπως ο ιστορικός Γιούργκεν Κόκκα, ο δημοσιολόγος Βάρνφριντ Ντέτλινγκ και ο ιερέας Γιούργκεν Γκόντε. Αντικείμενο της συζήτησης είναι η κοινωνική δικαιοσύνη και πώς πρέπει να την αντιλαμβάνεται κανείς σήμερα. Αυτές, όπως και άλλες θέσεις του κ. Όλαφ Σολτς, έχουν γίνει αντικείμενο ισχυρότατων αντιπαραθέσεων στο εσωτερικό της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας. Βέβαια, στην Ευρωπαϊκή Αριστερά τέτοια ζητήματα συζητούνται εδώ και αρκετό καιρό. Η επιστημονική επεξεργασία και συζήτηση έχουν προηγηθεί όπως φαίνεται από την πλούσια βιβλιογραφία και το διάλογο που διεξάγεται. Το «νέο κοινωνικό ζήτημα», όπως αποκλήθηκε η εμφάνιση και η παρατεταμένη παρουσία των κοινωνικά αποκλεισμένων στις

σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες, ζητεί επειγόντως απαντήσεις και λύσεις, ζητεί νέες προσεγγίσεις και πρωτοβουλίες από την πολιτική και τους πολιτικούς. Σ' αυτό φαίνεται να συμφωνούν όλοι οι συνομιλητές. Για τους σοσιαλδημοκράτες πολιτικούς, ωστόσο, υπάρχει και μια άλλη διάσταση. Η ανάγκη να συγκροτηθεί και να εκφραστεί ο αλληλέγγυος μεσαίος χώρος, η κεντροαριστερά όπως θα λέγαμε στην Ελλάδα. Δηλαδή, μια σταθερή συμμαχία με τα μεσαία μορφωμένα στρώματα που ενδιαφέρονται για την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη, που έχουν συμφέροντα στην εκπαίδευση, στη μόρφωση, επηρεάζονται από την τεχνολογική αλλαγή και συμμετέχουν στις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης.

Ο προσεκτικός αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι βάση της συζήτησης και των αναζητήσεων είναι οι μεγάλες κοινωνικές δημογραφικές και πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν στις ανεπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης. Αυτές οι αλλαγές επιβάλλουν επέκταση και διεύρυνση των

αντιλήψεών μας για την κοινωνική δικαιοσύνη και τα κοινωνικά δικαιώματα. Π.χ. γιατί είναι καλύτερο για τον άνεργο το επίδομα ανεργίας από το εισόδημα που προέρχεται από εργασία; Δεν θα πρέπει να διευρύνουμε την έννοια των κοινωνικών δικαιωμάτων ώστε να καλύπτεται το μέλλον και η επαγγελματική σταδιοδρομία των παιδιών; Πώς πρέπει να κατοχυρωθεί η εκπαίδευση ως κοινωνικό δικαίωμα; Εάν η εργασία είναι βασική αξία και αρχή της σοσιαλδημοκρατίας, πώς μπορεί αυτή να εξασφαλίζεται για όλους; Πώς διασφαλίζεται η διαρκής συμμετοχή των πολιτών στον εργασιακό βίο και πώς ο τελευταίος συμφιλιώνεται με την οικογένεια; Αυτά είναι μερικά μόνο ερωτήματα που τίθενται στο επίκεντρο της συζήτησης για την κοινωνική δικαιοσύνη.

Σε σύγκριση με άλλες «καθαρές» θεωρητικές προσεγγίσεις αξίζει να προσεχθεί και ένα άλλο σημείο της συζήτησης: το πρόβλημα της μετάβασης. Οι νέες μορφές κοινωνικής δικαιοσύνης δεν μπορούν να αντικαταστήσουν ούτε να παραμερίσουν ξαφνικά τις παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές παρεμβάσεις, τις παραδοσιακές κοινωνικές πολιτικές που εξασφάλιζαν και εξασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή. Σ' αυτό το σημείο οι θέσεις είναι σαφείς. Και τούτο διότι οι προαναφερόμενες αλλαγές δεν έχουν ακόμη εμπεδωθεί σε όλο το κοινωνικό φάσμα. Άλλωστε, υπάρχουν κοινωνικά στρώματα με συμφέροντα και αναφορές στο υφιστάμενο κοινωνικό κράτος που δεν μπορεί ούτε πρέπει να αγνοηθούν. Στη σημερινή εποχή, όπου απουσιάζει το «ηθικό ισοδύναμο» μιας κρίσης ή ενός πολέμου που επέτρεψαν την επαναστατική σχεδόν συγκρότηση των κοινωνικών κρατών στο παρελθόν, ριζικές ανατροπές των υφιστάμενων κοινωνικοπολιτικών δομών δεν εί-

ναι δυνατές και πρέπει να αποκλείονται. Η μετάβαση επομένως θα είναι μια μακρά διαδικασία. Η σταθερότητα και η ασφάλεια για τις παλαιότερες γενεές θα πρέπει να συνοδεύονται με προετοιμασίες για τις καινούργιες μορφές κοινωνικής δικαιοσύνης. Σ' αυτήν την πορεία σημαντικός θα είναι ο ρόλος της συζήτησης, του διαλόγου, της πειθούς, της πολιτικής ωρίμασης του εκλογικού σώματος και της αποδοχής των νέων προσανατολισμών.



Το παρόν σημείωμα δεν εξαντλεί το περιεχόμενο του κειμένου. Δεν είναι καν εισαγωγικό. Απλώς σκοπεύει να δώσει ένα ερέθισμα και να παρακινήσει τον αναγνώστη στο διάβασμα του ντοκουμέντου που παραθέτουμε ολόκληρο στο Παράρτημα. Εκεί θα βρει τον αυθεντικό προβληματισμό και τα επιχειρήματα. Δεν είναι ανάγκη να

συμφωνήσει σε όλα. Είναι βέβαιο, όμως, ότι η ουσία του ισχύει για όλους και όλες τις χώρες. Άλλες πλευρές εκφράζουν ειδικότερα την γερμανική πραγματικότητα. Σε κάθε περίπτωση όμως αυτό το κείμενο θα εμπλουτίσει και το δικό μας προβληματισμό στην Ελλάδα. Εάν θέλει κανείς να προχωρήσει σε διαπιστώσεις, τότε δύο είναι αυτές που έχουν εξαιρετική σημασία και πρέπει να προσέξουμε. Πρώτον, ότι ένας σοβαρός πολιτικός οργανισμός, όπως η Γερμανική Σοσιαλδημοκρατία, παρακολουθεί στενότερα τις αλλαγές στην κοινωνία και προσαρμόζει το πολιτικό της πρόγραμμα χωρίς να απεμπολεί τις παραδοσιακές αρχές και αξίες της. Δεύτερον, ότι με υπερφάνεια σχεδόν υπογραμμίζεται ότι η ευθύνη αναμόρφωσης της κοινωνικής αλληλεγγύης ανήκει σ' εκείνες τις δυνάμεις που την καθιέρωσαν στην πρώιμη βιομηχανική εποχή. Δηλαδή στους σοσιαλιστές.

Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος
Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου του ΙΣΤΑΜΕ - Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

9 Μαΐου 2003, Αθήνα

Παγκοσμιοποίηση και Μετανεωτερικότητα

Στη συζήτηση συμμετείχαν οι: **Κωνστάντσο Πρέβε**, Διανοητής - Συγγραφέας, **Θωμάς Κονιαβίτης**, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, **Νίκος Μουζέλης**, Καθηγητής London School of Economics, **Κοσμάς Ψυχοπαίδης**, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντόνισε ο **Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος**, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Ε.Σ. του ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Για τον **Κωνστάντσο Πρέβε** ο όρος «παγκοσμιοποίηση» είναι ένας όρος της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας. Ενώ όμως η έννοια της παγκοσμιοποίησης έχει περιγραφικό - επιστημονικό χαρακτήρα, είναι ουσιαστικά επιβεβλημένη σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η παγκοσμιοποίηση παρουσιάζεται συχνά με επιστημονικό τρόπο, στην ουσία όμως πρόκειται για έναν κίνδυνο που πραγματοποιείται με την επιτακτική προτροπή: «Παγκοσμιοποιηθείτε και να το κάνετε προτού να είναι πολύ αργά!». Τα στοιχεία της επιβολής και της επιτακτικής προτροπής, αντλούνται από το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση παριστά πάντα μια σχέση εξουσίας (και άρα δεν είναι ουδέτερο φαινόμενο) ανάμεσα στα εθνικά κράτη και τις κοινωνικές τάξεις.

Αναλύοντας τη σχέση αυτή, ο Πρέβε τάσσεται κατά της αντίληψης που θέλει τους αρνητές της παγκοσμιοποίησης να ανήκουν στην αριστερά και τους υποστηρικτές της να ανήκουν στη δεξιά. Αντίθετα, διαβλέπει

την αναδιάταξη και το ξεπέρασμα των κατηγοριών αυτών. Η νέα αντιπαράθεση εντοπίζεται σήμερα ανάμεσα στους υποστηρικτές του κράτους-έθνους (No Global) και στους συμμάχους της παγκοσμιοποίησης με τη μορφή ενός ποικιλόμορφου New Global, δηλαδή μιας διαδικασίας εναλλακτικής και καθοδηγούμενης. Σε αυτό το πλαίσιο οι παραδοσιακές κατηγορίες της αριστεράς και της δεξιάς υπόκεινται σε ριζική αναδιάταξη.

Οι συμπαρατάξεις Σιράκ - Σρέντερ από τη μία πλευρά και Μπλερ - Μπερλουσκόνι από την άλλη, είναι ενδεικτικές της νέας αυτής τάσης. Όσο για την αριστερά, αυτή την ώρα υφίσταται μια σύγκρουση ανάμεσα σε αυτούς που χρησιμοποιούν την κατηγορία παγκοσμιοποίηση και εκείνους που προτιμούν τον κλασικό όρο του ιμπεριαλισμού.

Ο Πρέβε καταπιάνεται με το ζήτημα της μετα-νεωτερικότητας και υποστηρίζει ότι, όπως και στην περίπτωση της παγκοσμιοποίησης, ο όρος δεν είναι απλώς περιγραφικός,

Σε σχέση με την έννοια του νεωτερικού ή «σύγχρονου», στο οικονομικό μέρος η θεωρία του σύγχρονου αποτελεί συνώνυμο της καπιταλιστικής κοινωνίας, από πολιτική άποψη μπορεί κανείς να μιλά για μια «καπιταλιστική δημοκρατία», ενώ από πολιτισμική πλευρά η έννοια του σύγχρονου είναι συνώνυμη της πολιτιστικής αστικής ταυτότητας.

Σε ποιο βαθμό όμως η μετα-νεωτερικότητα διαφοροποιείται από τα πιο πάνω χαρακτηριστικά; Υπάρχουν δύο κεντρικές ερμηνείες της μετα-νεωτερικότητας: Εκείνη του Ζαν Φρανσουά Λιότάρ, σύμφωνα με την οποία η μετα-νεωτερικότητα σηματοδοτεί το τέλος των «μεγάλων αφηγήσεων» του δυτικού κόσμου (θρησκειών, ιδεολογιών) και εκείνη του Ντέιβιντ Χάρβει, όπου η μετα-νεωτερικότητα προσεγγίζεται υπό το πρίσμα ενός ευέλικτου καπιταλισμού και πιο συγκεκρι-



Κωνστάντσο Πρέβε

κριμένα μιας ευέλικτης συσώρευσης κεφαλαίου. Μπορεί ακόμη να υπάρξει και μια διαφορετική ερμηνεία της μετα-νεωτερικότητας ως μιας «Τρίτης Βιομηχανικής Επανάστασης», λαμβάνοντας υπόψη τα τεράστια τεχνολογικά άλματα που λαμβάνουν χώρα και ως επιστημονικές διαδικασίες και ως προϊόντα (π.χ. στην παραγωγή αγαθών).

Ο Πρέβε προσθέτει τη θέση ότι η μετα-νεωτερικότητα (που χρονολογικά τοποθετείται στα μέσα της δεκαετίας του 1970) δεν επαρκεί ως επεξηγηματικός όρος της σύγχρονης πραγματικότητας. Η τελευταία, εκφραζόμενη στο πρόσωπο της στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ηγεμονίας των ΗΠΑ, ωθεί προς έναν παράδοξο θρησκευτικό φονταμενταλισμό όπου το μίσος για το Ισλάμ αποτελεί το δεσπόζον πρότυπο του σύγχρονου αντισημιτισμού. Πιο ουσιαστικά όμως, ο σύγχρονος φονταμενταλισμός αρνείται τρεις βασικές, ιδρυτικές διαστάσεις του ίδιου του δυτικού κόσμου: τις δημοκρατικές συνιστώσες της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, τη χριστιανική παράδοση και τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού. Όπως επιγραμματικά επισημαίνει ο Πρέβε, διατρέχουμε μια περίοδο «υψηλού κινδύνου».

Στην εισήγησή του ο **Θωμάς Κονιαβίτης** προσέγγισε τη μετα-νεωτερικότητα μέσα από τρεις θεμελιώδεις πτυχές. Πρώτον, τη θεωρητική και επιστημολογική προσέγγιση του κοινωνικού γίνεσθαι, δεύτερον τις σχέσεις νεωτερικότητας και μετα-νεωτερικότητας με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και τρίτον, τις ευ-

ρύτερες πολιτικές και ιστορικές διαστάσεις της μετα-νεωτερικότητας.

Σε ό,τι αφορά την πρώτη οπτική τονίζεται ότι η μετα-νεωτερικότητα δεν είναι τίποτε περισσότερο ή λιγότερο από μια «προσέγγιση» του κοινωνικού, με τους δικούς της όμως περιορισμούς και δυνατότητες. Αποτελεί ένα επεξηγηματικό, λογικό σχήμα, του οποίου τα θεωρητικά εργαλεία είναι διαφορετικά από εκείνα των παραδοσιακών κοινωνικών επιστημών. Σε αυτό το πλαίσιο η μετα-νεωτερικότητα δεν αποτελεί ένα καινούργιο ιστορικό στάδιο της κοινωνικής εξέλιξης. Χρονολογικά συμπίπτει με την εμφάνιση του σύγχρονου καπιταλισμού. Αυτό που στη σύγχρονη πραγματικότητα συντελείται, είναι η ανασυγκρότηση του κόσμου στην κατεύθυνση της παγκοσμιοποίησης. Η ανασυγκρότηση αυτή γίνεται με τη λογική της ίδιας της νεωτερικότητας, η οποία διατρέχει ένα μεγάλο μέρος των αλλαγών στις κοινωνικές σχέσεις (σχετικοποίηση των κοινωνικών τάξεων, αποπολιτικοποίηση, αναπροσαρμογή του ρόλου του κράτους).

Στη δεύτερη οπτική, η εννοιολογική σχέση της νεωτερικότητας και μετα-νεωτερικότητας με την παγκοσμιοποίηση προσεγγίζεται με το ερώτημα: ομοιογένεια ή ετερογένεια; Οδηγεί, δηλαδή, η παγκοσμιοποίηση σε μια σειρά φαινομένων με καθολική αξία και ισχύ ή, αντίθετα, ενισχύει τη διαφορετικότητα και το σχετικισμό; Υπάρχουν δύο κυρίαρχες τάσεις που προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα αυτό. Η παραδοσιακή, μαρξιστική – λειτουργιστική τάση, σύμφωνα με την οποία το παγκόσμιο σύστημα κωδικοποιείται σε έναν ιδεατό τύπο, σε ένα κα-

θολικό σχήμα, και όπου η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης εμφανίζεται να οδηγεί στη διαμόρφωση ομοιογένειας. Η δεύτερη τάση εκπροσωπείται από τους μετα-νεωτεριστές και αρνείται την υπερίσχυση του καθολικού στο επιμέρους. Υποστηρίζει αντίθετα την ύπαρξη ιδιαιτεροτήτων, ετερότητας και σχετικισμού. Για τον Κονιαβίτη, η παραπάνω αντιπαράθεση είναι πλασματική εφόσον και οι δύο δυνατότητες συνυπάρχουν και αλληλοκαθορίζονται ως πλευρές της ίδιας της διαδικασίας της ορθολογικοποίησης, η οποία εξακολουθεί να αποτελεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό του ύστερου εκβιομη-



Θωμάς Κονιαβίτης

χανισμού. Βέβαια, το ίδιο το γεγονός της ορθολογικοποίησης συνεπάγεται μια τάση για καθολικότητα των αξιών του δυτικού πολιτισμού. Όμως, η τάση αυτή θα πρέπει να συσχετίζεται με τη συγκρότηση του κοινωνικού χώρου σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Έτσι λοιπόν, η ομοιογένεια που επιβάλλεται από την παγκοσμιοποίηση είναι ανισομερής, αφού εξαρτάται από την ιδιαιτερότητα, τη σχέση δηλαδή που κατέχει μια χώρα στο παγκόσμιο πλέγμα διασυνδέσεων και καταμερισμού.

Στο χώρο, τέλος, της πολιτικής, η μετα-νεωτερική προοπτική έρχεται σε ρήξη με τις παραδοσιακές μορφές διεκδικήσεων (εργατικό κίνημα, σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά κόμματα). Η μετα-νεωτερικότητα επιχειρεί να αντικαταστήσει ζητήματα πολιτικής ισότητας με εκείνα πολιτικής σε-

βασμού των ιδιαιτεροτήτων, των διαφορετικών πολιτισμών και τρόπων ζωής. Για παράδειγμα, κυρίαρχες διεκδικήσεις είναι αυτές που σχετίζονται με το φύλο, την οικολογία και την πολυπολιτισμικότητα. Η μετα-νεωτερικότητα αμφισβητεί το πρότυπο της πολιτικής για την ισότητα, που επιδιώκει τη μείωση των υλικών ανισοτήτων. Απορρίπτει κάθε ουσιολογική άποψη για τη διαμόρφωση ενός ενιαίου, καθολικού πλέγματος αξιών, ενώ αποδέχεται την πολυπολιτισμικότητα και την πολλαπλότητα της εμπειρίας. Ο Κονιαβίτης υποστηρίζει ότι η τάση αυτή υστερεί στην αναγνώριση πολιτικών συλλογικοτήτων, όπου τα δικαιώματα και οι αξίες δεν είναι αφηρημένα και αόριστα αλλά εξειδικεύονται και συγκεκριμενοποιούνται, και προτείνει την προοπτική μιας «τροποποιημένης καθολικότητας», η οποία προκύπτει είτε συναινετικά διά μέσου του διαλόγου (Habermas) είτε με τη σύνδεση μεταξύ των πολιτικών αναγνώρισης των ιδιαιτεροτήτων και της κοινής παραδοχής της αλληλεγγύης.

Ξεκινώντας από το ερώτημα που τέθηκε στην προηγούμενη εισήγηση, ο **Νίκος Μουζέλης** πρότεινε μια παράλληλη εκδοχή, όπου οι διαστάσεις της νεωτερικότητας και της μετα-νεωτερικότητας παραπέμπουν τόσο σε επεξηγηματικά (ή και επιστημολογικά) μοντέλα όσο και σε ιστορικο-κοινωνικές πραγματικότητες.

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη προσέγγιση ο Μουζέλης εντοπίζει τη νεωτερικότητα στην κοινωνική οργάνωση που αναδόθηκε με την αγ-

γλική βιομηχανική επανάσταση και τη γαλλική επανάσταση. Το αδυνάτισμα των παραδοσιακών «κλειστών» κοινωνιών, η άνοδος του κράτους – έθνους, καθώς και η αυξημένη διαφοροποίηση των θεσμικών χώρων του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού, είναι οι βασικές διαστάσεις της περιόδου αυτής.

Ωστόσο, η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από μια νέα μετεξέλιξη των πιο πάνω διαστάσεων, κατά την οποία αξίες όπως αυτές της παραγωγικότητας, της αγοράς (στο οικονομικό πεδίο), της δημοκρατίας (πολιτικό), της αλληλεγγύης και του σεβασμού της διαφορετικότητας, θεομοιοποιούνται και παίρνουν μαζικό χαρακτήρα. Έτσι, η αξία της δημοκρατίας παίρνει τη μορφή του κοινοβουλευτισμού, η αξία της αλληλεγγύης συνδέεται με το κράτος πρόνοιας, ενώ η αξία του σεβασμού των διαφορετικότητας σχετίζεται με το ξεπέρασμα του εθνικιστικού, σοβινιστικού πατριωτισμού. Η «καθολικότητα» των αξιών αυτών προϋποθέτει ένα βαθμό συντονισμού και ενοποίησης των επιμέρους χώρων (κοινωνικού, οικονομικού, κτλ.). Για τον Μουζέλη, η ενοποίηση των διαφοροποιημένων χώρων επιτυγχάνεται με την κυριαρχία (όχι απαραίτητα ισοπεδική) του ενός πάνω στους άλλους. Έτσι, στην πρώτη φάση της νεωτερικότητας κυρίαρχα στοιχεία είναι το πολιτικό και το εθνικό. Βλέπουμε δηλαδή την ανάπτυξη εθνικών και στρατιωτικών μηχανισμών, οι οποίοι επιφέρουν μια ραγδαία πολιτική ενοποίηση και συγκέντρωση των εξουσιών σε εθνικές ελίτ. Επιπρόσθετα, μετά τον άγριο

καπιταλισμό της πρώιμης βιομηχανικής επανάστασης, το εθνικό κράτος παρεμβαίνει εξανθρωπιστικά στο βιομηχανικό καπιταλισμό διά μέσου εκτεταμένων νομοθετικών και θεσμικών ρυθμίσεων (π.χ. στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας).

Η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει στην ύστερη νεωτερικότητα, δηλαδή στις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Μεθοδολογικά, οι διαστάσεις που άπτονται της πρώιμης περιόδου ισχύουν και εδώ. Έτσι οι σημαντικότερες διαστάσεις της ύστερης νεωτερικότητας είναι: α) το σπάσιμο του «κρατισμού» (όπου το κράτος αδυνατεί να ελέγξει διαδικασίες όπως η κίνηση των κεφαλαίων),



Νίκος Μουζέλης

β) η μετάβαση σε ένα παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο ταυτίσεων και συγκέντρωσης πόρων (ταύτιση με το κέντρο) και γ) η «διαφοροποίηση» των θεσμικών χώρων στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης (κοινωνική, πολιτισμική, οικονομική παγκοσμιοποίηση). Το θεμελιώδες στοιχείο των εξελίξεων αυτών είναι η κυριαρχία της οικονομικής σφαίρας. Η τελευταία δεν αφορά μόνο την απελευθέρωση του εμπορίου αλλά και την παγκόσμια παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Κύριος φορέας της νέας αυτής πραγματικότητας είναι οι Η.Π.Α. και συγκεκριμένα η μετάφραση της οικονομικής και τεχνολογικής υπεροχής της χώρας αυτής σε πολιτική κυριαρχία.

Τελικά, για τον Μουζέλη, οι ηγεμονικές, νεο-φιλελεύθερες μορφές του παγκόσμιου εκσυγχρονιστικού μοντέλου, ιδιαίτερα όπως αυτές εκ-

φράζονται στη σύγχρονη πολιτική των ΗΠΑ, αποτελούν ένδειξη μιας ετερόνομης πορείας, η οποία όμως μπορεί να ανατραπεί. Ως ευοίωνες προοπτικές αναγνωρίζονται ο ευρύτερος διεθνής πολιτικός ρόλος της Ευρώπης και (σε θεωρητικό επίπεδο) η εναντίωση σε σχετικιστικά σχήματα αμφισβήτησης των αξιών των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας (μεταμοντερνισμός, μετανεωτερικότητα). Όπως τόνισε ο Μουζέλης, «το όραμα των προοδευτικών δυνάμεων είναι πώς θα μπορέσουμε να μετατρέψουμε τον παγκόσμιο εκσυγχρονισμό από αυταρχικό και μονολογικό σε δημοκρατικό και πολυλογικό».

Ο **Κοσμάς Ψυχοπαίδης** προσεγγίζει τη σχέση νεωτερικότητας και μετα-νεωτερικότητας σε επιστημολογικό επίπεδο. Βασική του θέση είναι ότι το πρόγραμμα του Διαφωτισμού, της συμπερίληψης συμφερόντων, συγκρούσεων και κοινωνικών σχέσεων σε ένα αποκλειστικό, υπερβατολογικό πλέγμα αξιών δημοκρατίας και ισότητας, έχει διαρραγεί ήδη από τον 20ό αιώνα. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 και οριστικά από τη δεκαετία του '90 και μετά, οι περισσότερες τάσεις εξημέρωσης του καπιταλισμού (μέσω των ιδεολογιών και των αναδιανεμητικών διευθετήσεων) παραμερίζονται. Γίνονται πιο διακριτές οι τάσεις των άναρχων λογικών που είναι εγγενείς στην καπιταλιστική διέγερση.

Σε αυτό το πλαίσιο η διάκριση μοντέρνο - μεταμοντέρνο είναι εξαιρετικά ασαφής. Άλλωστε, όπως υπογραμμίζει ο Ψυχοπαίδης, εάν κοιτάξει κανείς τις συζητήσεις για την

οριοθέτηση της νεωτερικότητας, διαπιστώνει ότι οι χαρακτηρισμοί που δίνει κανείς για το μεταμοντέρνο λόγο είναι στην πραγματικότητα χαρακτηρισμοί που αποδόθηκαν στη μοντέρνα καπιταλιστική κοινωνία.

Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι κοινωνίες της εξατομίκευσης και της αγοράς. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι η σχετικοποίηση των παραδοσιακών ιεραρχιών, η εργαλειοποίηση της πολιτικής δράσης και η ιδεολογικοποίηση των κοινωνικών πρακτικών. Παράλληλα, το κεντρικό ιδεολογικό στίγμα της σύγχρονης κοινωνικής οργάνωσης είναι η θεώρηση μιας πραγματικότητας ως αποκλειστικά συγκροτούμενης από πρακτικές εξουσίας και εργαλειακής αντιπαράθεσης. Δίπλα σε αυτές τις πρακτικές ανεπίτρεπτα ενσωματώνονται πολλές ηθικοθρησκευτικές αξίες.

Ο Ψυχοπαίδης επισημαίνει εδώ ότι κεντρική επιδίωξη της κριτικής σκέψης είναι η επισήμανση των τρόπων με τους οποίους τα πιο πάνω χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με το κυρίαρχο ιδεολόγημα της εργαλειακής πραγματικότητας, αναπαράγουν ή διαωνίζουν σχέσεις εκμετάλλευσης, ανισότητας και κατεξουσιασμού, δηλαδή σχέσεις «υλικές».

Οι σχέσεις αυτές αποτελούν μια συγκεκριμένη ιστορική μορφή της «υλικότητας της κοινωνικής σχέσης», και επομένως η κριτική σκέψη δεν θα έπρεπε να υποπέσει στο σφάλμα ενός δι-ιστορικού ουσιολογισμού, όπου τα στοιχεία της εργαλειακότητας γενικεύονται, αποδεσμεύονται από τον ιστορικό τους χαρακτήρα, εξαντλώντας έτσι κάθε εννοιολογικό πλαίσιο.

Στον κοινωνικό βίο, η κριτική στάση βρίσκεται στη διαφορά ανάμεσα

σε σχέσεις υποταγής και στην αντίσταση μιας ιδιόμορφης αλληλεγγύης των δρώντων υποκειμένων με τον κοινωνικό επιστήμονα. Η αλληλεγγύη αυτή συνίσταται στη διάρρηξη και υπέρβαση των σχέσεων υποταγής, είτε πρόκειται για κοινωνικές πρακτικές είτε για την επιστημονική ανάλυση της κοινωνικής αδικίας ως έκφρασης ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής.

Από την άλλη, η άρνηση της διαφοράς ανάμεσα στη χειραφετική πράξη (στην επιστήμη και στην κοινωνική πρακτική) και στην εγκαθίδρυση σχέσεων υποταγής συγκαλύπτει την υλικότητα της σχέσης και καθιστά την κριτική αδύνατη. Τούτο συμβαίνει διά μέσου της ταύτισης των περιεχομένων της αδικίας, της υποταγής αλλά και της αντίστασης των κατεξουσιασμένων με την ίδια την εργαλειακότητα που θίγει τα περιεχόμενα αυτά (π.χ. οικονομικές - κοινωνικές σχέσεις). Με αυτό τον τρόπο η κριτική είναι αδύνατη και συχνά ουτοπική.

Σε αυτήν ακριβώς την εξάλειψη της διαφοράς μεταξύ μορφής και περιεχομένου (Adorno, Horkheimer) ή μεταξύ διανοίας και λόγου (Kant) εξωθεί ο λόγος του μεταμοντερνισμού, σύμφωνα με τον οποίο ό,τι δεν ανάγεται στη σφαίρα της εργαλειακής νεωτερικότητας θα πρέπει να απορριφθεί ως μεγάλη αφήγηση ή μεταφυσικό ιδεολόγημα.

Απώτερος στόχος της κριτικής στάσης είναι αντίθετα η διατήρηση της «διαφοράς» ανάμεσα στην εξουσιαστική λογική της εργαλειακότητας και στην κριτική σκέψη. Η τελευταία επιδιώκει να εγκαταστήσει νέες αλληλεγγυές και ελεύθερες μορφές ζωής.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

31 Μαΐου 2003, Αθήνα

Το Μέλλον της Ευρώπης – Η Προοδευτική Πρόταση

Στη συζήτηση συμμετείχαν οι: **Δημήτρης Τσάτσος**, Καθηγητής, Ευρωβουλευτής, **Μιλτιάδης Παπαϊωάννου**, Βουλευτής, Μέλος της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ. Συντόνισε ο **Ριχάρδος Σωμερίτης**, Δημοσιογράφος.

Ο **Δημήτρης Τσάτσος** μίλησε για ορισμένα καίρια θέματα της Συνταγματικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρώτα απ' όλα τόνισε ότι το χαρακτηριστικό της Συνέλευσης, η οποία επεξεργάστηκε το κείμενο της Συνθήκης, είναι ότι είναι πολιτική συνέλευση, σε αντίθεση με το παρελθόν όταν οι αλλαγές των συνθηκών, οι αναθεωρήσεις, ήταν γραφειοκρατική υπόθεση των υπαλλήλων του Συμβουλίου και των υπουργείων. Μπορεί βέβαια θεωρητικά το σχέδιο της Συνθήκης να απορριφθεί από τη Διακυβερνητική, αλλά, επειδή τα συνταγματικά και θεσμικά θέματα είναι και πολιτικά θέματα, δεν κρίνεται η ισχύς από το τι δικαιούται κανείς κατά το διεθνές δίκαιο, αλλά και από το τι δύναται κατά τη διεθνή πολιτική. Επομένως, έχουμε ένα βαρυσήμαντο κείμενο και ως πολιτικό περιεχόμενο, αλλά και ως νομιμοποίηση. Πράγματι, πρόκειται για ένα ιστορικό κείμενο μεγάλης σημασίας για την ιστορική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε γίνει δεκτό είτε δεν γίνει.

Για πρώτη φορά μάλιστα στην εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται λόγος για Σύνταγμα ή για συνταγματική συνθήκη, ενώ μέχρι τώ-

ρα μιλούσαμε για αναθεώρηση των Συνθηκών. Αυτό γίνεται για δύο λόγους. Πρώτον, διότι μετείχαν στην προπαρασκευή του κειμένου για πρώτη φορά οι εκπρόσωποι της λαϊκής βάσης και δεύτερον, διότι, από την ώρα που μία έννομη τάξη ξεπερνά την κλασική μορφή μίας διεθνούς συνεργασίας και το κέντρο αποκτά εξουσία, τότε συμβαίνει αυτό που λέμε «πολιτικοποίηση» μίας έννομης τάξης. Τούτο σημαίνει άσκηση εξουσίας, σημαίνει υπαγωγή και σε μία άλλη πλνν της εθνικής, (υπερεθνική) εξουσία, επομένως, σημαίνει βασικές ανάγκες που ανέδειξε η ευρωπαϊκή ιστορία, όπου γεννήθηκε

εξουσία, όπως η προστασία του ατόμου, θεμελιώδη δικαιώματα, έλεγχος της εξουσίας, διαφάνεια, κ.τ.λ. Αυτή η πολιτικοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης την αναγκάζει πια, να αναζητήσει σχήματα οργάνωσης, εκεί όπου αυτά αναδείχθηκαν στην ευρωπαϊκή ιστορία, εκεί, δηλαδή, που γεννήθηκαν συντάγματα. Ο ευρωπαϊκός συνταγματικός πολιτισμός μας έχει δώσει

και μορφές προστασίας των ανθρώπων και μορφές διαφάνειας και μορφές νομιμοποίησης. Αυτά παίρνουμε, χρησιμοποιούμε και αξιοποιούμε, προσαρμόζοντάς τα όμως, στις ιδιομορφίες που έχει η ευρωπαϊκή έννομη τάξη, που δεν είναι κράτος, αλλά είναι μια νέα μορφή υπερκρατικής και διακρατικής έννομης τάξης.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο πιστεύει βαθιά ότι η Ευρώπη είναι

Τα Συντάγματα προϋποθέτουν αξιοπιστία. Τα Συντάγματα προϋποθέτουν πολιτική πρόθεση καλή. Τα πραγματικά δημοκρατικά Συντάγματα τα κουβαλάνε στους ώμους τους όλοι όσοι τα θέλουν. Ένα Σύνταγμα που επιβάλλεται έχει σύντομη ζωή.

Δημήτρης Τσάτσος



δισυπόστατη ή διφυής. Η Ευρώπη είναι ταυτόχρονα ο χώρος του πολυκρατισμού και ο χώρος ανάπτυξης ενότητας κοινών στοιχείων πολιτισμού, κοινών οικονομικών συμφερόντων. Μπορεί οι λαοί να εκφράζονται από την πολιτεία τους, ταυτοχρόνως όμως, υπάρχει η αίσθηση ότι οι ευρωπαϊκοί λαοί έχουν πολλά κοινά στοιχεία και κοινές ανάγκες. Έτσι, λοιπόν, πρέπει να

δημιουργηθούν θεσμοί που να εκφράζουν δύο νομιμοποιήσεις. Μία νομιμοποίηση από την πλειοψηφία των λαών και μία νομιμοποίηση από τα κράτη. Οι θεσμοί εκφράζουν ιστορία. Δεν ανατρέπουν ούτε δημιουργούν ιστορία. Τα συντάγματα αποτυπώνουν δυνάμεις, δεν ξεπερνούν δυνάμεις. Τα καλά συντάγματα ερμηνεύουν την ιστορία και αποδίδουν την πραγματικότητα για να λειτουργήσουν δημοκρατικά και δεν επιβάλλουν την πραγματικότητα που επιθυμούν οι συντάκτες τους.

Άρα, λοιπόν, έπρεπε η Συνέλευση – και αυτό δεν έγινε, παρά τα σοβαρά βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση που έχουν γίνει – να ξεκαθαρίσει το θέμα, τι είναι η Ευρώπη και τι θέλει. Η συζήτηση αυτή δεν έγινε γιατί υπάρχει επίγνωση ότι το κεντρικό πρόβλημα, που είναι η εξουσία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν αγγίζεται ευχαρίστως (αντιθέσεις μεγάλων, μεσαίων, μικρών κρατών, κτλ.).

Δύο είναι οι σημαντικοί παράγοντες αυτήν την εποχή. Η διεύρυνση και η κρίση της αξιοπιστίας που διέρχεται η Ευρώπη. Η διαφορά μεταξύ 15 και 25 κρατών δεν είναι μό-

νο ποσοτική είναι και ποιοτική, διότι είναι άλλου βαθμού δυσχέρειες οι αναζητήσεις συντονιστικών και οργανωτικών λύσεων. Αυτό δεν είναι κατά της διεύρυνσης. Είναι υπέρ της διεύρυνσης, φτάνει να ξέρουμε ότι η διεύρυνση μας υποχρεώνει να αναλύουμε την κατάσταση περισσότερο. Και το δεύτερο, πρέπει να είναι σαφές ότι αυτήν τη στιγμή παράγεται η Συνταγματική Συνθήκη, όταν η Ευρωπαϊκή Ένωση, ιδίως με το Ιράκ, βρίσκεται σε μια βαθιά κρίση αξιοπιστίας, την οποία κάποια στιγμή πρέπει να αποκαταστήσει στις συνειδήσεις των εκατομμυρίων ανθρώπων που κατέβηκαν στους δρόμους. Υπάρχουν θέματα της Συνθήκης που δημιουργούν συγκρούσεις, όπως ο θεσμός του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου), ο τρόπος που λαμβάνονται αποφάσεις στο Συμβούλιο (πλειοψηφία κρατών που να αντιστοιχούν στα 3/5 του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης), και ο περιορισμός των Επιτρόπων από 25 σε 14. Υπάρχουν και θετικά σημεία, όπως η αποτύπωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε κεφάλαιο δεσμευτικό, ο ορι-

σμός της πλήρους απασχόλησης ως στόχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κατοχύρωση της ισότητας γυναικών και ανδρών, και μία σειρά θετικών αιτημάτων των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων που έχουν πράγματι περάσει στο κείμενο. Αλλά το πρόβλημα, ποιος θα αποφασίζει τελικά, ποιος θα έχει την τελευταία λέξη, ποιος θα έχει το μηχανισμό της επιρροής, αυτό παίζεται στο συνδυασμό των παραπάνω τριών θεμάτων (Προεδρία, πλειοψηφία, Επιτροπή).

Ο κ. Τσάτσος έκλεισε την εισήγησή του λέγοντας: «Τα Συντάγματα τα καλά, δεν γεννούν αξιοπιστία. Τα Συντάγματα προϋποθέτουν αξιοπιστία. Τα Συντάγματα προϋποθέτουν πολιτική πρόθεση καλή. Τα πραγματικά δημοκρατικά Συντάγματα τα κουβαλάνε στους ώμους τους όλοι όσοι τα θέλουν. Ένα Σύνταγμα που επιβάλλεται έχει σύντομη ζωή. Εγώ πιστεύω βαθιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είμαι αισιόδοξος, χρειάζεται αγώνας και τώρα, κυρίως, αγώνας επανάκτησης της αξιοπιστίας. Αυτή θα πρέπει να είναι η αναζήτηση των προοδευτικών δυνάμεων της Ευρώπης».

Ο κ. Τσάτσος έκλεισε την εισήγησή του λέγοντας: «Τα Συντάγματα τα καλά, δεν γεννούν αξιοπιστία. Τα Συντάγματα προϋποθέτουν αξιοπιστία. Τα Συντάγματα προϋποθέτουν πολιτική πρόθεση καλή. Τα πραγματικά δημοκρατικά Συντάγματα τα κουβαλάνε στους ώμους τους όλοι όσοι τα θέλουν. Ένα Σύνταγμα που επιβάλλεται έχει σύντομη ζωή. Εγώ πιστεύω βαθιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, είμαι αισιόδοξος, χρειάζεται αγώνας και τώρα, κυρίως, αγώνας επανάκτησης της αξιοπιστίας. Αυτή θα πρέπει να είναι η αναζήτηση των προοδευτικών δυνάμεων της Ευρώπης».

Το εγχείρημα λοιπόν της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θα είναι το μεγάλο ιστορικό γεγονός του αιώνα μας. Σε ένα πιο συγκεκριμένο επίπεδο τώρα, μπορούμε να δούμε τρεις τομείς. Ο πρώτος τομέας αφορά την κοινή εξωτερική πολιτική και άμυνα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα αντιμετωπίζει μία ιστορικής σημασίας πρόκληση: Πώς θα εξασφαλί-

σει την πολιτική συνοχή της. Ο πόλεμος στο Ιράκ ανέδειξε το γεγονός ότι δεν υπάρχει μία ενιαία φωνή στην Ε.Ε. σε σχέση με τα παγκόσμια δρώμενα. Εάν όμως η Ε.Ε. δεν μπορέσει να σταθεί πολιτικά στο παγκόσμιο σύστημα διακυβέρνησης, τότε αναμφίβολα, η τύχη της Ευρώπης είναι προδιαγεγραμμένη αρνητικά.

Ένας δεύτερος τομέας είναι η οικονομική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μπορεί η Ε.Ε. να έχει ενοποιηθεί νομισματικά και να αποτελεί μία μεγάλη οικονομική και εμπορική δύναμη σήμερα, αλλά αυτό δεν αρκεί. Οικονομική πολιτική δεν είναι μόνο η νομισματική. Είναι η φορολογική, είναι η δημοσιονομική κτλ., και σήμερα, πρέπει να διαπιστώσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν διαθέτει μηχανισμούς συντονισμού της οικονομικής πολιτικής, πέρα από το Σύμφωνο Σταθερότητας, το οποίο είναι πια ξεπερασμένο.

Ο τρίτος τομέας έχει να κάνει με την αριστερή - προοδευτική πρόταση. Μια τέτοια λοιπόν πρόταση δεν μπορεί να σταματά μόνο στο θέμα «ισχυρή οικονομία». Πρέπει να έχει ως στόχο την ευημερία όλων των πολιτών, χωρίς αποκλεισμούς και διακρίσεις. Έτσι, η πρόταση μιλάει για κατοχύρωση και διεύρυνση του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.

Τα προηγούμενα χρόνια, όταν στην Ευρώπη υπήρχε «κεντροαριστερή πλειοψηφία», υπήρξαν θετικές εξελίξεις προς αυτήν την κατεύθυνση. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997, η κοινωνική Ευρώπη παίρνει νέα δυναμική. Δηλαδή, η απασχόληση μπαίνει στη

Συνθήκη ως θέμα κοινού ενδιαφέροντος. Πριν, τα ζητήματα τα κοινωνικά δεν ήταν θέματα κοινού ενδιαφέροντος, αλλά ήταν αντικείμενο της κάθε χώρας ξεχωριστά. Τώρα, γίνονται θέματα κοινού ενδιαφέροντος και αρχίζει να ισχύει η αρχή της επικουρικότητας. Ξεκίνησε έτσι μία διεργασία, από τη διαδικασία του Λουξεμβούργου τον Αύγουστο του 1997 μέχρι τη Σύνοδο της Λισσαβόνας το 2000 και τη «στратηγική για την απασχόληση». Αυτό το κείμενο της Λισσαβόνας, η Στρατηγική της Λισσαβόνας όπως αναφέρεται,

αποτελεί το πιο προοδευτικό και πιο σημαντικό κείμενο που έχει καταθέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ύστερα από συζητήσεις και διεργασίες. Υπενθυμίζουμε εδώ ότι οι στόχοι που έχει θέσει αυτό το κείμενο είναι ότι η Ευρώπη το 2010 θα πρέπει να έχει γίνει η πιο δυναμική οικονομία του κόσμου, βασισμένη μάλιστα στη γνώση, στη διάβιου μάθηση, στις νέες τεχνολογίες, στην καινοτομία, στο ανθρώπινο κεφάλαιο, στην κοινωνική συνοχή και στην πλήρη απασχόληση. Και βέβαια, στη συνέχεια, αυτό επεκτάθηκε και στα ζητήματα της κοινωνικής προστασίας, και έτσι, το κράτος πρόνοιας γίνεται για την Ευρώπη, κε-

ντρική πολιτική επιλογή. Όμως, από τη μία μεριά, η ύφεση που επικρατεί τα 2 τελευταία χρόνια στην Ευρώπη και από την άλλη πλευρά, η επικράτηση στην Ευρώπη των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων, δημιουργούν πιέσεις για την εγκατάλειψη αυτής της στρατηγικής. Αποτέλεσμα αυτών των δεδομένων είναι ότι στο πλαίσιο της Συνέλευσης δεν προτείνονται μέτρα για τη διαφύλαξη και την ενίσχυση των κοινωνικών πολιτικών των κρατών-μελών. Το ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο καλείται, πλέον,

Αυτό που πρέπει να γίνει είναι ένα ισχυρό ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα μέσα στο οποίο θα μπορούν να γίνουν οι συζητήσεις και να διαμορφωθούν συνθέσεις και απόψεις. Χρειάζονται προσπάθειες, αγώνας για ομογενοποίηση των απόψεων των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών πάνω σε αυτά τα κρίσιμα ζητήματα που συνθέτουν ή συνιστούν αυτό που λέμε «προοδευτική πρόταση» για την Ευρώπη.

Μιλτιάδης Παπαϊωάννου



αποτελεί το πιο προοδευτικό και πιο σημαντικό κείμενο που έχει καταθέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ύστερα από συζητήσεις και διεργασίες. Υπενθυμίζουμε εδώ ότι οι στόχοι που έχει θέσει αυτό το κείμενο είναι ότι η Ευρώπη το 2010 θα πρέπει να έχει γίνει η πιο δυναμική οικονομία του κόσμου, βασισμένη μάλιστα στη γνώση, στη διάβιου μάθηση, στις νέες τεχνολογίες, στην καινοτομία, στο ανθρώπινο κεφάλαιο, στην κοινωνική συνοχή και στην πλήρη απασχόληση. Και βέβαια, στη συνέχεια, αυτό επεκτάθηκε και στα ζητήματα της κοινωνικής προστασίας, και έτσι, το κράτος πρόνοιας γίνεται για την Ευρώπη, κε-

ντρική πολιτική επιλογή. Όμως, από τη μία μεριά, η ύφεση που επικρατεί τα 2 τελευταία χρόνια στην Ευρώπη και από την άλλη πλευρά, η επικράτηση στην Ευρώπη των συντηρητικών πολιτικών δυνάμεων, δημιουργούν πιέσεις για την εγκατάλειψη αυτής της στρατηγικής. Αποτέλεσμα αυτών των δεδομένων είναι ότι στο πλαίσιο της Συνέλευσης δεν προτείνονται μέτρα για τη διαφύλαξη και την ενίσχυση των κοινωνικών πολιτικών των κρατών-μελών. Το ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο καλείται, πλέον,

αποτελεί το πιο προοδευτικό και πιο σημαντικό κείμενο που έχει καταθέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ύστερα από συζητήσεις και διεργασίες. Υπενθυμίζουμε εδώ ότι οι στόχοι που έχει θέσει αυτό το κείμενο είναι ότι η Ευρώπη το 2010 θα πρέπει να έχει γίνει η πιο δυναμική οικονομία του κόσμου, βασισμένη μάλιστα στη γνώση, στη διάβιου μάθηση, στις νέες τεχνολογίες, στην καινοτομία, στο ανθρώπινο κεφάλαιο, στην κοινωνική συνοχή και στην πλήρη απασχόληση. Και βέβαια, στη συνέχεια, αυτό επεκτάθηκε και στα ζητήματα της κοινωνικής προστασίας, και έτσι, το κράτος πρόνοιας γίνεται για την Ευρώπη, κε-

Η Ευρώπη τα τελευταία χρόνια έχει έλλειψη ηγετών με ισχυρή πολιτική βούληση γι' αυτά τα ζητήματα. Το θέμα είναι πολιτικό. Το ΠΑΣΟΚ όμως έχει πολύ ξεκάθαρους θέσεις όσον αφορά την πορεία της Ευρώπης.

Η επιτυχημένη ελληνική προεδρία είναι σαφώς αποτέλεσμα και αυτών των καθαρών θέσεων.

Η πρόταση μίας Ομοσπονδιακής Ευρώπης στο πλαίσιο της υφιστάμενης πολιτισμικής και γλωσσικής ιδιαιτερότητας, με κοινά δικαιώματα για όλους τους Ευρωπαίους πολίτες, με ισχυρούς θεσμούς εκπροσώπησης σε διεθνές επίπεδο και ισχυρό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο,

είναι σαφώς μία πρόταση με έμπνευση και όραμα που αντλείται από τη σοσιαλιστική ιδεολογία και πρακτική. Είναι πρόταση δημοκρατική και κοινωνική. Είναι μία πρόταση που θέτει μπροστά την πολιτική από την οικονομική και κοινωνική ρύθμιση.

Οι συντηρητικές δυνάμεις, οι νεοφιλελεύθερες, αλλά ακόμη και οι αγγλοσαξονικές σοσιαλιστικές δυνάμεις, ουσιαστικά, έχουν την οικονομία μπροστά από την πολιτική. Και αυτή είναι η μεγάλη ειδοποιός διαφορά.

Αυτό που πρέπει να γίνει είναι ένα ισχυρό ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα μέσα στο οποίο θα μπορούν

να γίνουν οι συζητήσεις και να διαμορφωθούν συνθέσεις και απόψεις. Χρειάζονται προσπάθειες, αγώνας για ομογενοποίηση των απόψεων των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών πάνω σε αυτά τα κρίσιμα ζητήματα που συνθέτουν ή συνιστούν αυτό που λέμε «προοδευτική πρόταση» για την Ευρώπη.

Και τέλος, μια άλλη διάσταση του προβλήματος είναι η μη συμμετοχή των Ευρωπαίων πολιτών στα τεκταινόμενα. Διότι, κανένα ιστορικό εγχείρημα δεν θα μπορέσει να πάει μπροστά και κυρίως, κάτω από τις ταχύτητες που επιβάλλει η εποχή μας, αν δεν έχει λαϊκή συναίνεση και αποδοχή.

• Με το ίδιο θέμα (Το Μέλλον της Ευρώπης – Η Προοδευτική Πρόταση), το ΙΣΤΑΜΕ-Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ διοργάνωσε άλλες δύο εκδηλώσεις-συζητήσεις. Η πρώτη έγινε στην Πάτρα από το Παράρτημα Αχαΐας του ΙΣΤΑΜΕ-Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ στις 6 Ιουνίου 2003 και συμμετείχαν οι: **Γιάννης Σουλαδάκης**, Ευρωβουλευτής, Πρόεδρος Δ.Σ. του ΙΣΤΑΜΕ, **Γιάννης Κουκιάδης**, Ευρωβουλευτής, Καθηγητής ΑΠΘ, **Πάνος Γρηγορίου**, Καθηγητής Παν/μίου Αιγαίου, Μέλος Ε.Σ. του ΙΣΤΑΜΕ. Τη συζήτηση συντόνισε ο **Σταμάτης Αλαχιώτης**, Καθ. Παν. Πατρών, Πρόεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Πρόεδρος Διοικούσας Επιτροπής του ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Αχαΐας.

• Η άλλη συζήτηση έγινε στη Λαμία, συνδιοργανώθηκε από το Παράρτημα Λαμίας του ΙΣΤΑΜΕ-Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, το Εργατικό Κέντρο Λαμίας και το ΤΕΙ Λαμίας στις 9 Ιουνίου 2003 και συμμετείχαν οι: **Παναγιώτης Θεοφανόπουλος**, Γενικός Γραμματέας Διαχείρισης Κοινοτικών και Άλλων Πόρων του Υπουργείου Εργασίας, **Στέλιος Περράκης**, Καθηγητής Παντείου Παν/μίου, Μέλος Ε.Σ. του ΙΣΤΑΜΕ, **Αλέξης Ηρακλειδής**, Αν. Καθηγητής Παντείου Παν/μίου, **Νίκος Μπίστης**, Δικηγόρος, Εκπρόσωπος ΑΕΚΑ. Τη συζήτηση συντόνισε ο **Γιάννης Παρασκευουλάκος**, Δικηγόρος, Πρόεδρος Διοικούσας Επιτροπής του Παραρτήματος ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Λαμίας.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΙΣΤΑΜΕ

Με σκοπό να προωθήσει την έρευνα σε ζητήματα που απαιτούν πολιτικές απαντήσεις και παρεμβάσεις, το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ εγκαινίασε μια σειρά πέντε μελετών που αφορούν τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Τα αποτελέσματα, που αναμένονται στις αρχές του 2004, θα δημοσιοποιηθούν και θα εκδοθούν σε νέα σειρά δημοσιεύσεων ως κείμενα έρευνας.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ο **Αλέκος Κουτσογιάννης** έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης με τίτλο *Ατομική και Συλλογική Υπευθυνότητα στο χώρο της Κοινωνικής Πολιτικής*. Η έρευνα έχει θεωρητικό και μεθοδολογικό χαρακτήρα και εξελίσσεται σε δύο συνοπτικά στάδια.

Στο πρώτο ερευνώνται εκείνες οι κοινωνικές αναδιατάξεις (ατομικότητα, κοινωνική διάρθρωση, παγκοσμιοποίηση) που σηματοδοτούν μια νέα θεώρηση της κοινωνικής πολιτικής. Στο πλαίσιο νέων

δεδομένων κοινωνικής οργάνωσης η έννοια της ευθύνης αποκτά θεμελιακό περιεχόμενο για την πολιτική. Στο δεύτερο μέρος η κοινωνική και ατομική ευθύνη προσδιορίζονται εννοιολογικά και συσχετίζονται πιο άμεσα με τις προοπτικές αποτελεσματικών πρακτικών κοινωνικής μέριμνας. Κεντρικό επιχείρημα της μελέτης αποτελεί η άποψη ότι η κοινωνική πολιτική δεν αποτελεί μεμονωμένη λειτουργία ενός οικο-

νομικού κρατικού ή ημι-κρατικού μηχανισμού, αλλά αφορά ένα συνολικότερο κοινωνικοπολιτικό σχέ-

Ο **Αλέκος Κουτσογιάννης** γεννήθηκε το 1972, σπούδασε κοινωνιολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο του Sussex της Αγγλίας από όπου έλαβε και το διδακτορικό του δίπλωμα. Η διατριβή του έχει τον τίτλο «Ιδεολογία, Αποξένωση και Κοινωνικό Φαντασιακό. Από τον Μαρξ στον Καστοριάδη».



διο, στο πλαίσιο του οποίου συγκροτούνται η ατομική και κοινωνική υπευθυνότητα.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ο **Ηρακλής Μοσκόφ** έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης με τίτλο *Πολιτική Κουλτούρα και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Μέσα από τους παραπάνω άξονες αναφοράς, η μελέτη θα επιχειρήσει να εκβάλει σε συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικού προσανατολισμού που δύνανται να αξιοποιηθούν, συμβάλλοντας αφενός στην κατανόηση της παθογένειας και των αντιφάσεων που χαρακτηρίζουν την πορεία του πολιτισμικού και θεσμικού εκσυγχρο-

νισμού μέχρι σήμερα, και αφετέρου, στη χάραξη μιας πολιτικής που θα κατανοείται και θα υιοθετείται από πλειοψηφικά κοινωνικά

Ο **Ηρακλής Μοσκόφ** γεννήθηκε το 1970, σπούδασε κοινωνιολογία και κοινωνική ανθρωπολογία στο Brunel University του Λονδίνου και έχει ολοκληρώσει διδακτορική διατριβή στο τμήμα κοινωνιολογίας του London School of Economics με καθηγητή τον Νίκο Μουζέλη και θέμα «Θρησκεία, Κράτος και Πολιτική Κουλτούρα στη μετα-δικτατορική Ελλάδα». Τα τελευταία τρία χρόνια εργάζεται ως ειδικός σύμβουλος στην Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας του ΥΠ.Ε.Ε. σε θέματα διαπολιτισμικής συνεργασίας, μεταναστευτικής πολιτικής και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.



ρεύματα. Οι πολιτικές προτάσεις θα στηρίζονται σε : α) μια αποτίμηση του εκσυγχρονιστικού εγ-

χειρήματος των τελευταίων ετών, με όρους και αναλυτικά εργαλεία που προέρχονται από την ανάλυση της ελληνικής πολιτικής κουλ-

τούρας. β) Στην εξέταση του ρόλου της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών και των ΜΚΟ στη δια-

μόρφωση του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου. γ) Στην εξεύρεση των όρων με τους οποίους

υπάρχει η δυνατότητα να ισχυροποιηθεί η ελληνική κοινωνία των πολιτών, ώστε να αναδειχθεί σε

προοπτική ελπίδας για τον θεσμικό και πολιτισμικό εκσυγχρονισμό της χώρας.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ο **Χαράλαμπος Οικονόμου** έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης

Ελλάδας, που θέτει η προσχώρηση σε αυτή των νέων χωρών. Οι προκλήσεις αυτές πηγάζουν από τις διαφορές μεταξύ των χωρών που εμ-

εθνικές πολιτικές υγείας είναι οι επιπτώσεις στα εθνικά συστήματα υγείας από την ελεύθερη διακίνηση των ασθενών, των επαγγελματιών υγείας, των φαρμα-

κευτικών προϊόντων και της βιοϊατρικής τεχνολογίας. Επιπροσθέτως, η μετακίνηση των πληθυσμών καθιστά επιτακτική την ανάπτυξη μηχανισμών ελέγ-



Ο **Χαράλαμπος Οικονόμου** γεννήθηκε το 1968 και σπούδασε κοινωνιολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στη διοίκηση υπηρεσιών υγείας στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας και το 1997 απέκτησε διδακτορικό δίπλωμα από το Πάντειο Πανεπιστήμιο. Ο τίτλος της διατριβής του είναι: «Το Κράτος Πρόνοιας στην Ελλάδα τη δεκαετία του '80: Το Παράδειγμα του Εθνικού Συστήματος Υγείας». Είναι επιστημονικός συνεργάτης στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας και διδάσκει στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και στο Τμήμα Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας του ΤΕΙ Αθήνας. Είναι συγγραφέας βιβλίων για θέματα υγειονομικής πολιτικής.

με τίτλο *Οι επιπτώσεις της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον υγειονομικό τομέα των κρατών-μελών της: Η περίπτωση της Ελλάδας*.

Σκοπός της μελέτης είναι η διερεύνηση των προκλήσεων στον τομέα της υγείας των κρατών - μελών της Κοινότητας και ειδικότερα της

φανίζονται στο επίπεδο υγείας και στην οργάνωση των υπηρεσιών υγείας και σχετίζονται με τη διαφύλαξη του «κοινοτικού κεκτημένου» και τις επιπτώσεις στην ελεύθερη διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών και προσώπων. Συνεπώς μείζονα ζητήματα του υγειονομικού τομέα που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν οι

χου των μεταδοτικών νόσων. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στη διαπραγμάτευση των παραπάνω ζητημάτων από τη σκοπιά της Ελλάδας, με σκοπό τη διατύπωση προτάσεων για τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής υγείας στο πλαίσιο της διευρυνής Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ο **Νίκος Τράντας** έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης με τίτλο *Η Τοπική Διάσταση της Κοινωνικής Πολιτικής*.

Η μελέτη αποτελείται από τέσσερα

κυρίως μέρη. Στο πρώτο, θεωρητικό, μέρος αναπτύσσεται η προβληματική για τη μεγάλη σημασία που αποκτά η τοπική διάσταση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής διεύρυνσης. Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η τοπική διάσταση της Ευ-

ρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ενσωμάτωση, και ο ρόλος της Ανοιχτής Μεθόδου Συntonισμού ως εργαλείου για μια πιο αποκεντρωμένη μορφή ευρωπαϊκής διακυβέρνησης. Στο τρίτο μέρος αποτιμάται η αποκέντρωση των κοινωνικών πολιτικών στην Ελλάδα, σε σχέση με πολιτικές απασχόλησης, κοινωνικής ενσωμάτωσης και υγείας. Το τέταρτο μέρος φιλοδοξεί να προτείνει νέες στρατηγικές για την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τοπικής κοινωνίας στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής.



Ο **Νίκος Τράντας** γεννήθηκε το 1963, σπούδασε στο Queens College του City University of New York, πολιτική επιστήμη, οικονομικά και βυζαντινές και νεοελληνικές σπουδές. Έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Η διατριβή του έχει τον τίτλο «Το Κράτος στη Θεωρία και Πράξη του ΠΑΣΟΚ». Είναι ερευνητής στο ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ.

Στο πλαίσιο της συνεργασίας του με το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ο **Μιχάλης Χρηστάκης** έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης με τίτλο *Οι Επιπτώσεις της Διεύρυνσης στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση – Προσαρμογές, Προοπτικές, Προτάσεις*.

Στον τομέα της δημόσιας διοίκησης θα πρέπει να διερευνηθούν οι αλλαγές που επιβάλλεται να γίνουν λόγω της Στρατηγικής της Λισσαβόνας, της διοικητικής μεταρρύθμισης και ως αποτέλεσμα της διεύρυνσης.

Οι αλλαγές αυτές θα πρέπει να λάβουν επίσης υπόψη τους και άλλες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες, π.χ. την ενίσχυση των φορέων και των διοικητικών μηχανισμών που άμεσα ή έμμεσα διαμορφώνουν και ασκούν εξωτε-

ρική πολιτική, την ενίσχυση των διοικητικών μηχανισμών που αντιμετωπίζουν τα διεθνή και ευρωπαϊκά θέματα στο δημόσιο σύστημα (διευθύνσεις ή τμήματα διεθνών

μαντικό ζήτημα είναι η εμπέδωση και η αξιοποίηση σε όλη αυτή την προσπάθεια του πολιτιστικού και του περιβαλλοντικού πλεονεκτήματος που διαθέτει η χώρα και που

Ο **Μιχάλης Χρηστάκης** γεννήθηκε το 1962, σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Δημόσια Διοίκηση στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εξειδικεύτηκε στα ευρωπαϊκά θέματα και στις διεθνείς σχέσεις στο Πανεπιστήμιο του Reading στην Αγγλία (Masters). Αναγορεύτηκε σε Διδάκτορα Διεθνών Σχέσεων από το Πανεπιστήμιο του Κεντ στην Αγγλία. Η διατριβή του έχει τον τίτλο «Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η Αλλαγή Στάσης των Ελλήνων Σοσιαλιστών απέναντι στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα». Είναι Ειδικός Επιστήμονας του Υπουργείου Εσωτερικών στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης, όπου είναι Υπεύθυνος Έρευνας και Σπουδών για τα ευρωπαϊκά θέματα, τις διεθνείς σχέσεις, το περιβάλλον και τον πολιτισμό.



και ευρωπαϊκών σχέσεων σε κεντρική, αποκεντρωμένη διοίκηση και ΟΤΑ), και την ενίσχυση της επιμόρφωσης στα θέματα των δημοσίων υπαλλήλων. Επίσης, ένα ση-

αν προωθηθεί από τη δημόσια διοίκηση, τότε θα βοηθηθεί η οικονομική σε πραγματικούς όρους σύγκλιση της χώρας με το μέσο κοινοτικό δείκτη.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΙΣΤΑΜΕ ΣΕ ΔΙΕΘΝΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Το ΙΣΤΑΜΕ – Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ τον τελευταίο χρόνο, με την ιδιότητά του ως Μη Κυβερνητικού Οργανισμού, έχει καταρτίσει και υποβάλει προς έγκριση στην Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας (ΥΔΑΣ) του υπουργείου Εξωτερικών 3 ολοκληρωμένες προτάσεις έργων. Αυτές έχουν εγκριθεί και το ΙΣΤΑΜΕ έχει διαχειριστεί με απόλυτη επιτυχία τα εξής 3 διεθνή προγράμματα:

Γυναικεία Ανεργία, Αγορά Εργασίας και Αυτοαπασχόληση στην Αλβανία

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με επιτυχία και αφορούσε την εκπαίδευση και κατάρτιση κυρίως γυναικών, αλλά και ανδρών, μεταξύ 20-36 ετών, μεσαίου και υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, στον τομέα των κανόνων λειτουργίας των ελεύθερων αγορών και της αυτοαπασχόλησης ως μέσου για την αντιμετώπιση της ανεργίας.

Το πρόγραμμα είχε ως στόχο την κατάρτιση των νέων Αλβανίδων και Αλβανών σε θέματα οικονομικών και επαγγελματικών κανόνων που διέπουν μια σύγχρονη

δημοκρατική κοινωνία, την ενθάρρυνση για ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών μέσα από την ίδρυση ατομικών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων καθώς και στην απόκρουση του οικονομικού εγκλήματος και της διαφθοράς. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα περιελάμβανε τις εξής ενότητες: αρχές οικονομικών συναλλαγών, θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, νομοθεσία οικονομικών και εμπορικών πράξεων, τεχνικές δημιουργίας μικρών και μεσίων επιχειρήσεων, τεχνι-

κές τιμολόγησης προϊόντων, διεθνείς σχέσεις και συνεργασίες, πολιτιστικά μοντέλα και πολιτιστικές διαφορές μεταξύ των λαών.

Τεχνικές δημιουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς, με σκοπό τη συμβολή στην αντιμετώπιση της ανεργίας στη Βουλγαρία

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με επιτυχία και αφορούσε την κατάρτιση νέων πολιτών της Βουλγαρίας σε θέματα δημιουργίας μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς. Ως στόχοι είχαν τεθεί η μεταφορά τεχνογνωσίας προς τους νέους Βούλγαρους επιστήμονες που επιθυμούν να ιδρύσουν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, η δυνατότητα για τις ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Βουλγαρία να βρουν ανθρώπινο δυναμικό για τις ανάγκες τους, η ευ-

Υπεύθυνος του προγράμματος ήταν ο Θανάσης Κουρματζής και συμμετείχαν ακόμη ο Νίκος Λιούσης και η Μαίρη Μπόση.

αισθητοποίηση των νέων Βουλγάρων να στραφούν σε μη κρατικές δραστηριότητες, η αντιμετώπιση της ανεργίας με τη δημιουργία μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Όλοι αυτοί οι στόχοι, που ήταν ενταγμένοι στο πλαίσιο των σχέσεων καλής γειτονίας και αλληλεγγύης των δύο χωρών, σε ό,τι αφορά το πρόγραμμα, έχουν επιτευχθεί. Υπεύθυνος του προγράμματος ήταν ο Θανάσης Κουρματζής και συμμετείχαν ακόμη ο Γιάννης Κοτρώνης, ο Νίκος Λιούσης και η Μαίρη Μπόση.

Αναδιάρθρωση της Βουλής της Γεωργίας

Σε πλήρη εξέλιξη και σε συνεργασία του ΙΣΤΑΜΕ με τη Βουλή της Γεωργίας βρίσκεται το έργο της αναδιοργάνωσης της Βουλής της Γεωργίας. Παρεμβάσεις γίνονται σε τρία επίπεδα: α) νομικό πλαίσιο (κανονισμός Βουλής κ.τ.λ.), β) οργανωτικό - λειτουργικό πλαίσιο (νέοι κανονισμοί οργανωτικής διάρθρωσης και λειτουργιών της Βουλής), γ) αυτοματοποίηση εργασιών της Βουλής (κοινοβουλευτικό έργο, πληροφορικό σύστημα διοίκησης και αυτοματισμοί γραφείων). Με την ολοκλήρωση

του έργου ενισχύονται οι τοπικοί δημοκρατικοί θεσμοί, επιτυγχάνεται η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και η προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υπεύθυνος του προγράμματος είναι ο Μίλτος Τσόγκας και συμμετέχουν οι: Γιώργος Αγγελόπουλος, Νίκος Αμανατίδης, Δημήτρης Δημητρίου, Στέφανος Κουτσουμπίνας, Γιάννα Ντούσκα, Κώστας Ορφανός, Γιάννης Πανούσης, Ξενοφών Παπαρρηγόπουλος, Αριστείδης Χαραλαμπίδης.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΙΣΤΑΜΕ

• ΠΡΩΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ Βερολίνο, 2-3 Ιουνίου 2003

Το ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, με εκπρόσωπο τη Μαίρη Μπόση, συμμετείχε σε συνάντηση ινστιτούτων και ιδρυμάτων που έγινε στο Βερολίνο με πρωτοβουλία του Friedrich Ebert Stiftung. Η γερμανική πρωτοβουλία είχε αφετηρία τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε στη Διάσκεψη του Παρισιού (20-21 Μαρτίου 2003). Το θέμα που απασχόλησε τους συμμετέχοντες ήταν η ανταλλαγή απόψεων για τις ευρωπαϊκές θέσεις στον τομέα της «προώθησης της δημοκρατίας».

• ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΩΝ ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ Πράγα, 10-11 Μαΐου 2003

Οι συναντήσεις μεταξύ εκπροσώπων των δύο πλευρών της Κύπρου ξεκίνησαν εδώ και αρκετά χρόνια ύστερα από

πρωτοβουλία του προέδρου του παραρτήματος Friedrich Ebert Stiftung (FES) στην Κύπρο Ανδρέα Δελενίκα και του αποβιώσαντος προέδρου του ΙΚΜΕ Ρένου Πρέντζα. Το ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ συμμετείχε για πρώτη φορά με τον Γιάννη Σουλαδάκη στη συνάντηση του Νοεμβρίου 2001 στη Λευκωσία, κατόπιν προσκλήσεως του FES. Στη συνάντηση της Πράγας από πλευράς ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ συμμετείχαν, έπειτα από πρόσκληση του κ. Ανδρέα Δελενίκα, τα μέλη του ΙΣΤΑΜΕ Μαίρη Μπόση και Δημήτρης Μαχαιρίδης, προκειμένου να υπάρξει προσέγγιση και επαφή της ελληνικής αριστεράς με εκπροσώπους της τουρκοκυπριακής αριστεράς, με προοπτική ανάληψης συγκεκριμένων πρωτοβουλιών από πλευράς ΙΣΤΑΜΕ, υποκαθιστώντας σταδιακά το FES στο ρόλο του διαμεσολαβητή.

• ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΤΑΞΗΣ Τρίπολη - Λιβύη, 15-18 Μαΐου 2003

Το ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, με εκπρόσωπο τη Μαίρη Μπόση, συμμετείχε σε διεθνές workshop έπειτα από πρόσκληση του κύριου ακαδημαϊκού ινστιτούτου της Λιβύης. Συμφωνήθηκε η ανταλλαγή μηνμονίου συνεργασίας μεταξύ των δύο ινστιτούτων.

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΙΣΤΑΜΕ-Α.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Το ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, στο πλαίσιο της Εγκυκλίου του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ για τη σεμιναριακή επιμόρφωση των στελεχών του ΠΑΣΟΚ, πραγματοποίησε τρία σεμινάρια.

• Το 1ο Σεμινάριο έγινε σε συνεργασία με τη Σπουδάζουσα Νεολαία ΠΑΣΟΚ στις 24 Μαΐου 2003 και είχε θέμα: Παγκοσμιοποίηση και Οικονομία: Ευκαιρία ή Απειλή;

Συμμετείχαν οι: Γιάννης Σουλαδάκης, Ευρωβουλευτής, πρόεδρος Δ.Σ. ΙΣΤΑΜΕ, Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Ε.Σ. ΙΣΤΑΜΕ, Θανάσης Κουρματζής, οικονομολόγος, Γιάννης Παπανικολάου, οικονομολόγος.

• Το 2ο Σεμινάριο έγινε στις 2 Ιουνίου 2003 με θέμα: Το Μέλλον της Ευρώπης: Η πρόταση των Σοσιαλιστών.

Συμμετείχαν οι: Γιώργος Παπαδημητρίου, Καθηγητής, Σύμβουλος Πρωθυπουργού για νομικά θέματα, Γιάννης Νικολάου, Πρόεδρος ΟΑΕΔ, Μέλος Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ, Στέλιος Περράκης, Καθηγητής Παντείου Παν/μίου, Μέλος Ε.Σ. του ΙΣΤΑΜΕ, Στέφανος Τζουμάκας, Δικηγόρος, Μέλος της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ, π. Υπουργός.

• Το 3ο Σεμινάριο έγινε σε συνεργασία με τον Τομέα Ισότητας ΠΑΣΟΚ στις 18 Ιουνίου 2003 με θέμα: Το Μέλλον της Ευρώπης: Η πρόταση των Σοσιαλιστών.

Συμμετείχαν οι: Στέφανος Τζουμάκας, μέλος της Κ.Ε. ΠΑΣΟΚ, πρώην υπουργός, Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος Ε.Σ. ΙΣΤΑΜΕ, Έφη Μπέκου, Γενική Γραμματέας Ισότητας των φύλων, Μέλος της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ, Σούλα Ευθυμίου, Γραμματέας Τομέα Ισότητας ΠΑΣΟΚ, δικηγόρος, Ηλίας Παναγιωτακάκος, μέλος ΙΣΤΑΜΕ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Κοινωνική Δικαιοσύνη: Νέες απαντήσεις σ' ένα παλαιό ερώτημα

ΣΥΖΗΤΗΣΗ
ΣΤΟ WILLY-BRANDT-HAUS
ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ,

16 Ιουλίου 2003

Εισήγηση: **Όλαφ Σολτς**, Γενικός Γραμματέας του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας (SPD): «Η δικαιοσύνη και ο αλληλέγγυος μεσαίος χώρος του 21ο αιώνα»Συζητούν: **Δρ Βάρνφριντ Ντέτλινγκ**, δημοσιογράφος, καθηγητής, **δρ Γιούργκεν Κόκκα**, ιστορικός και πρόεδρος του Κέντρου Επιστημών (Wissenschaftszentrum) του Βερολίνου, **Γιούργκεν Γκόντε**, ιερέας, πρόεδρος της Υπηρεσίας Διακονίας.Συντονισμός: **Τίσου Μπρουνς**, δημοσιογράφος (της εφημερίδας Der Tagesspiegel)**Όλαφ Σολτς****Δικαιοσύνη και αλληλέγγυος μεσαίος χώρος τον 21ο αιώνα**

Αγαπητές φίλες, αγαπητοί φίλοι, κυρίες και κύριοι. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες κατανοούμε την έννοια της δικαιοσύνης αλλάζουν. Το ερώτημα της διαμόρφωσης μιας πολιτικής για τη δικαιοσύνη συζητήθηκε στη μεταπολεμική Γερμανία κυρίως ως ζήτημα της δίκαιης διανομής της αύξησης της ευημερίας και του εισοδήματος – δηλαδή ως ζήτημα της δικαιοσύνης στη διανομή. Η θεώρηση αυτή δεν ανταποκρίνεται πλέον στις σύγχρονες προκλήσεις. Χρειαζόμαστε έναν ευρύτερο ορισμό της δικαιοσύνης.

Όλο και περισσότεροι άνθρωποι αναγνωρίζουν πως οι ιδέες που θεωρούν δεδομένη την υπάρχουσα κατάσταση συμβάλλουν όλο και λιγότερο στη διαφύλαξη και στον επανακαθορισμό της δικαιοσύνης. Έχουν αναδειχθεί νέα προβλήματα, διαφορετικής υφής: η παγκοσμιοποίηση, η σταδιακή, ενίοτε και ταχύτατη απο-

μάκρυνση από τη βιομηχανική εποχή, η εμφάνιση μιας οικονομίας εντάσεως γνώσης, η δημογραφική κρίση, η μαζική ανεργία που δυστυχώς έχει παγιωθεί, οι τάσεις αποκλεισμού και διάσπασης στην κοινωνία μας, η αποσύνθεσή της σε δομικούς «insider/μετέχοντες» και «outsider/μη μετέχοντες» καθώς και η δημοσιονομική κρίση, συνθέτουν ένα άνευ προηγουμένου πλέγμα προβλημάτων, το οποίο δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί πια με μια πολιτική προσανατολισμένη στο status quo του κοινωνικού κράτους της πρώην Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

Κάθε έννοια της δικαιοσύνης, που υπό αυτές τις συνθήκες αναφέρεται κυρίως στη διαχείριση και στην κατανομή των υφιστάμενων υλικών πόρων, κινδυνεύει να οδηγηθεί στον παραλογισμό, λόγω των διαδικασιών διαρκούς μεταβολής. Για εμένα τουλάχιστον είναι σαφές πως σήμερα θα ήταν το δίχως άλλο δικαιολογημένη κάθε αλλαγή και κάθε μετατροπή, κάθε νέο ξεκίνημα και κάθε ανανέωση

της παρούσας κατάστασης της κοινωνίας μας. Πρέπει να χαράξουμε νέους δρόμους.

Τι είναι δίκαιο;

Στο ανθρώπινο πρότυπο της σοσιαλδημοκρατίας ανταποκρίνεται μόνο ένας τρόπος κατανόησης της έννοιας της δικαιοσύνης: αυτός που λαμβάνει πάντοτε υπόψη του τη σχέση της δικαιοσύνης με την ελευθερία. Δίκαιο είναι ό,τι δίνει στους ανθρώπους τη δυνατότητα να διαμορφώσουν τη ζωή τους με τον τρόπο που θα επέλεγαν οι ίδιοι. Έτσι λοιπόν, η δικαιοσύνη προϋποθέτει την ελευθερία και η ελευθερία τη δικαιοσύνη: μια πολιτική που ενισχύει την εξάρτηση των ανθρώπων και τους στερεί το δικαίωμα ελευθερίας της γνώμης ή τους αφαιρεί τον αυτοσεβασμό τους, δεν είναι ούτε δίκαιη ούτε προσανατολισμένη στην ελευθερία. Με αυτή την έννοια λοιπόν, μια πολιτική διέπεται από δικαιοσύνη όταν διαρκώς δημιουργεί και ανανεώνει τις προϋποθέσεις ώστε να μπορούν οι

πολίτες να ακολουθούν τους στόχους που οι ίδιοι έχουν θέσει στη ζωή τους.

Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας: ένα κίνημα χειραφέτησης

Από ιστορική άποψη, η σοσιαλδημοκρατία βρισκόταν για δεκαετίες ακριβώς στον αντίποδα ενός κόμματος στατικά προσανατολισμένου στη συντήρηση. Ήταν, πρώτα απ' όλα, ένα κίνημα χειραφέτησης στις περιόδους των θεμελιωδών κοινωνικών μεταβολών και ρωγμών που ακολουθούσαν την εκβιομηχάνιση και την αστικοποίηση. Με τη σημερινή συζήτηση περί δικαιοσύνης, το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (SPD) μπορεί να υιοθετήσει ξανά ένα επιθετικό σχέδιο κοινωνικής παρέμβασης- μπορεί έτσι να συνδεθεί και πάλι συμβολικά, πολιτισμικά και συναισθηματικά με τις διάφορες φάσεις της ιστορίας του, οι οποίες για μεν το κόμμα είναι θεμελιώδους σημασίας, όμως δυστυχώς τις τελευταίες δεκαετίες δεν βρίσκονται πια στην ημερήσια διάταξη.

Περισσότερες ευκαιρίες ζωής, περισσότερη συμμετοχή για περισσότερους ανθρώπους

Οι μεγαλύτερες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει το ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος είναι οι νέες τάσεις περιχαράκωσης και αποκλεισμού. Ακόμη και πριν από τη μελέτη PISA και τα εντυπωσιακά της αποτελέσματα, γνωρίζαμε πως η γενικότερη κοινωνική δυναμική προόδου στη Γερμανία βρίσκεται σε τέλμα. Αν κοιτάξουμε γύρω μας, θα δούμε πως αυτή η αλλαγή διαπιστώνεται με ποικίλους τρόπους. Δεν ισχύει πια αυ-

τό που ίσχυε πριν από μερικά χρόνια, όταν, π.χ., ύστερα από μια επέκταση της εκπαίδευσης, πολλοί ήταν οι πρώτοι μέσα στην οικογένειά τους που απόκτησαν απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης και συνέχισαν τις σπουδές τους στα πανεπιστήμια. Επίσης, δεν υπάρχουν πια παντού στην κοινωνία ευκαιρίες για άνοδο και περαιτέρω εξέλιξη. Θα λέγαμε μάλλον ότι διαπιστώνουμε μια «νέα στασιμότητα».

Όσοι κατάφεραν πριν από μία ή δύο γενιές να αποτελέσουν μέρος της μεγάλης αυτής επέκτασης στην εκπαίδευση, φροντίζουν βεβαίως τώρα ώστε να απολαύσουν και τα παιδιά τους τα προνόμια αυτής της νέας κοινωνίας της γνώσης. Δεν μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι υπάρχει ακόμη, όπως πριν από μερικές δεκαετίες, μια παρόμοια πορεία και δυναμική για περαιτέρω πρόοδο και ανάπτυξη για εκείνους τους ανθρώπους που, ζώντας στις χειρότερες κοινωνικές συνθήκες, αξιώνουν τη συμμετοχή και τη συνεργασία τους στην κοινωνία μας. Και αυτό δεν αφορά μόνο την εκπαιδευτική πολιτική. Αν κοιτάξουμε πιο προσεκτικά γύρω μας, διαπιστώνουμε παντού, πώς, λόγου χάριν, διαμορφώνονται οι ηγεσίες των κοινωνικών οργανώσεων –κομμάτων, συνδικάτων ή σωματείων- ή τον τρόπο και τις δυνατότητες ατομικής εξέλιξης που υπάρχουν στους μεγάλους οργανισμούς και επιχειρήσεις.

Θα αναφέρω ένα μικρό παράδειγμα, ίσως όχι πολύ σημαντικό: πριν από λίγα μόλις χρόνια ήταν ακόμη αυτονόητο πως ένας εργαζόμενος σε ασφαλιστικό ταμείο είχε δυνατότητες επαγγελματικής ανόδου. Κάποιος που μετά το σχολείο άρχιζε να ερ-

γάζεται εκεί και να μαθαίνει τη δουλειά, είχε την ευκαιρία να ανέλθει έως και στο διοικητικό συμβούλιο του ταμείου. Σήμερα, οι επιτελικές θέσεις είναι εκ των προτέρων προορισμένες για πτυχιούχους. Και αυτό ενισχύει την τάση της «νέας στασιμότητας».

Ταυτόχρονα διαπιστώνουμε πως ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι στην κοινωνία μας δεν έχουν πρόσβαση στις δυνατότητες εργασίας και απασχόλησης. Αυτή η τροπή έχει προσλάβει τέτοιες διαστάσεις, που πρέπει ίσως να τη θεωρούμε τη μεγαλύτερη απειλή για το ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι –ίσως εδώ και δύο ή τρεις γενιές– είναι αποκλεισμένοι από το σημαντικότερο αγαθό στην κοινωνία μας: την εργασία.

Το SPD αγωνίζεται εδώ και πολλές δεκαετίες για καλύτερες ευκαιρίες και για μια καλύτερη ζωή, που θα τις απολαμβάνουν όλο και περισσότεροι άνθρωποι σε έναν πιο δίκαιο κόσμο. Γι' αυτόν το λόγο οι σοσιαλδημοκράτες δεν μπορούν σήμερα να συμβιβαστούν με την άποψη ότι οι προσωπικές ευκαιρίες στη ζωή του καθενός είναι προκαθορισμένες από την κοινωνική, την τοπική ή την εθνική καταγωγή του. Εν όψει αυτής της κατάστασης, δύο είναι οι τομείς της πολιτικής που μελλοντικά θα δείξουν αν η κοινωνία μας είναι σε θέση να δώσει σε όλους, κατά το δυνατόν, ευκαιρίες για συμμετοχή: ο τομέας της μόρφωσης και ο τομέας της εργασίας. Σε αυτά τα πεδία θα μετρηθεί κυρίως ο βαθμός δικαιοσύνης της κοινωνίας μας. Σε αυτά τα πεδία πρέπει σήμερα οι σοσιαλδημοκράτισες και οι σοσιαλδημοκράτες να φανούν αντάξιοι του απελευ-

θερωτικού οράματος και της κληρονομιάς τους.

Πρόληψη και επένδυση στο κοινωνικό κράτος

Πυρήνας μιας σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής δικαιοσύνης προσανατολισμένης στο μέλλον πρέπει να είναι μια προληπτική κοινωνική πολιτική, που έχει σκοπό να καταστήσει τους πολίτες ικανούς και να τους δίνει ευκαιρίες ώστε να είναι οι ίδιοι αποκλειστικά υπεύθυνοι για τις επιλογές και την εξέλιξη της ζωής τους. Είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε εδώ ότι το μέλλον ανήκει σ' ένα κοινωνικό κράτος που ενεργεί και ενεργοποιεί, που σκόπιμα επενδύει στους ανθρώπους, ώστε οι τελευταίοι, σε καιρούς δυναμικών μεταβολών, να μπορούν να διαμορφώσουν μόνοι τη ζωή τους ως συνειδητοί πολίτες και να μην παγιδεύονται στη μέγγενη καταστάσεων οι οποίες διαφεύγουν του ελέγχου τους.

Το μέλλον του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου δεν εξαρτάται τόσο από το αν θα καταφέρει, λόγου χάριν, να διατηρήσει ένα ορισμένο ύψος συντάξεων, αλλά από το αν θα επιτύχει να επιστρατεύσει αποτελεσματικά μέσα ενάντια στον αυξανόμενο κοινωνικό αποκλεισμό. Από την οπτική της οικονομίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, εδώ έχουμε να κάνουμε, εν δυνάμει τουλάχιστον, με μια κατάσταση όπου όλοι είναι κερδισμένοι ("win-win situation"). Ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες το έχουν επιτύχει υποδειγματικά: όπου αυξάνονται σταθερά τα ποσοστά απασχόλησης, εκεί εμφανίζονται και νέες δυνατότητες χρηματοδότησης του κοινωνικού κράτους, είτε για προληπτικές είτε για κοινωνικές επενδυτικές

πολιτικές. Και όπου η συνεχής αναβάθμιση και διαρκής ανανέωση των ανθρώπινων δεξιοτήτων αποτελούν πυρήνα δράσης ενός σύγχρονου κράτους κοινωνικής επένδυσης, εκεί αναφέρονται ταυτόχρονα και οι προϋποθέσεις για μια επιτυχημένη οικονομική δραστηριότητα.

Το μακροπρόθεσμα δίκαιο και οικονομικά πετυχημένο ευρωπαϊκό κράτος του 21ου αιώνα δεν συνεπάγεται λοιπόν τη συστηματική συρρίκνωση των παροχών του κοινωνικού κράτους. Από αυτή την άποψη, η τρέχουσα αντιπαράθεση για «περισσότερο» ή «λιγότερο» κοινωνικό κράτος είναι παραπλανητική: η ποιότητα της πολιτικής δικαιοσύνης δεν είναι και δεν ήταν ποτέ πρωτίστως ζήτημα του ύψους των κοινωνικών μεταβιβαστικών πληρωμών.

Εκπαίδευση σημαίνει δικαιοσύνη - δικαιοσύνη σημαίνει εκπαίδευση

Τίποτα δεν είναι σήμερα πιο δίκαιο από την καθοριστική διεύρυνση των ευκαιριών και της πρόσβασης στην παιδεία για όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ασφαλώς, το κοινωνικό κράτος οφείλει να συνεχίζει να προστατεύει και να εξασφαλίζει «εκ των υστέρων» τους πολίτες που βρίσκονται σε «κατάσταση ανάγκης». Από την άποψη της δικαιοσύνης όμως, είναι πολύ σημαντικότερο να αποφεύγονται προληπτικά τα αίτια της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού, αντί να γίνεται παρέμβαση με μεταβιβαστικές πληρωμές και μέτρα όταν πλέον έχει συντελεστεί η «ζημιά» της ανεργίας, της κοινωνικής περιθωριοποίησης και του αποκλεισμού.

Όσοι διακόψουν νωρίς την εκπαίδευσή τους δεν θα έχουν σήμερα ού-

τε στο μέλλον ευκαιρίες κοινωνικής συμμετοχής. Γι' αυτό λοιπόν είναι τόσο σημαντικό να εκσυγχρονίσουμε το κοινωνικό κράτος προς την κατεύθυνση της πρόληψης και της κοινωνικής επένδυσης. Επειδή η εκπαίδευση θα αποτελεί στο μέλλον το διαβατήριο για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, στο επίκεντρο κάθε «στρατηγικής κοινωνικής επένδυσης» σε ανθρώπους θα πρέπει να βρίσκεται η πρόσβαση και η διά βίου ανανέωση των ευκαιριών στην παιδεία.

Η εργασία ως κεντρική προϋπόθεση της δικαιοσύνης

Για τους σοσιαλδημοκράτες, μόνο ένα είναι εξίσου σημαντικό όπως η συμμετοχή στη μόρφωση: η συμμετοχή στην εργασία. Η συμμετοχή όλων στην εργασία είναι κεντρική προϋπόθεση της δικαιοσύνης. Η κοινωνία μας είναι δομημένη πάνω στην εργασία και ευημερεί μέσω της εργασίας. Το SPD, που ιδρύθηκε ως εργατικό κόμμα, θεμελιώνει πάντοτε τη συλλογική του συνείδηση και το πρόγραμμά του στην αξία της εργασίας. Η εργασία δεν παύει να είναι εξάλλου η σημαντικότερη πηγή ψυχικής σταθερότητας και κοινωνικής ταυτότητας- δίνει νόημα στη ζωή των ανθρώπων, τους βοηθάει να αποκτήσουν σεβασμό και αυτοσεβασμό. Αυτό, ανεξάρτητα από ό,τι άλλο συζητείται, δεν πρόκειται να αλλάξει σύντομα.

Ως κανόνας και ως πραγματικότητα, η βιοποριστική εργασία παραμένει θεμελιώδης για τη συνοχή και την κοινότητα της κοινωνίας μας. Αυτό συνεπάγεται ταυτόχρονα πως η ανεργία, ακόμη και εκεί όπου δεν οδηγεί άμεσα στη φτώχεια, σημαίνει αποκλεισμό από το βασικό-

μόζονται τα δικαιώματα στη συμμετοχή; Γιατί η δυνατότητα συμμετοχής και η ίδια η συμμετοχή δεν επαρκούν σε ορισμένες καταστάσεις, όταν, λόγω χάρη, οι κοινωνικές υπηρεσίες

μετατρέπονται μέσω της αγοράς σε εμπορεύσιμα αγαθά. Εκεί πρέπει να καθοριστούν δικαιώματα, δικαιώματα που είναι ανθρώπινα. Πρέπει να καθοριστούν τα δικαιώματα των κα-

ταναλωτών. Πρέπει να περιγραφεί με μεγάλη ακρίβεια η σχέση δικαίου και συμμετοχής, αν θέλουμε να αποκρύψουμε τον αποκλεισμό. Αυτό είναι για εμένα το κύριο ζητούμενο.

Τίσι Μπρουνς: Παρά τις πολλές ερωτήσεις που έχουν απευθύνει οι κύριοι, επιτρέψτε μου να κάνω κι εγώ στον κύριο Σολτς μια πιο πεζή ερώτηση, μάλλον μεθοδολογικού χαρακτήρα. Πριν από έναν περίπου μήνα είχατε συνέδριο στο κόμμα σας, το οποίο αποδείχθηκε πολύ σημαντικό και τράβηξε την προσοχή όλων. Όπως μου είπε προσφάτως ένας πολύ αριστερός σύντροφός σας, υπήρξαν διαφωνίες σχετικά με τη βασική ιδέα: «Μάλιστα, τώρα όλοι συμφώνησαν πως οι βασικές μας αξίες παραμένουν ίδιες, πρέπει όμως να ελεγχθούν όλα τα εργαλεία». Και ο αριστερός σύντροφός σας προσέθεσε: «Αυτό είναι βεβαίως μεγάλη απάτη». Εν όψει της σημερινής εκδήλωσης, μπορώ να πω ότι έχει δίκιο, γιατί σήμερα συζητάμε —με δική σας πρωτοβουλία— για τη βασική έννοια της δικαιοσύνης, δηλαδή για μια προπατορική έννοια της σοσιαλδημοκρατίας. Μήπως λοιπόν την 1η Ιουνίου (στο συνέδριο) δεν έγινε κάτι στο SPD, κάτι που όμως τώρα είναι να εξαιρετικά επίκαιρο και το οποίο μας το παρουσιάζετε σήμερα;

Όλαφ Σολτς: Θα ξεκινήσω από αυτή την ερώτηση. Πιστεύω πως στο συνέδριο του κόμματος την 1η Ιουνίου λάβαμε ριζικές αποφάσεις σε σχέση με το συγκεκριμένο ζήτημα που τέθηκε. Βεβαίως δεν αποφασίσαμε απλώς να πράξουμε μόνο ό,τι περιλαμβάνεται στα τωρινά πολιτικά μας καθήκοντα, αλλά αποφασίσαμε να φροντίσουμε συνολικά, ώστε το κοινωνικό κράτος να λειτουργεί και στο μέλλον. Και γι' αυτόν το λόγο δεν μπορεί να πάψει η συζήτηση με το συνέδριο του κόμματος. Αποφασίσαμε να εξετάσουμε στο επόμενο συνέδριο, τον Νοέμβριο, τις προοπτικές της προόδου. Ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη μια πολύ ευρεία συζήτηση, από την οποία αναφέραμε σήμερα εδώ ορισμένες μόνο πλευρές.

Όλοι έχουμε υπόψη μας πως σκο-

πούμε και οφείλουμε να συζητήσουμε για τις νέες σοσιαλδημοκρατικές προγραμματικές αρχές. Προσπαθούμε μέχρι το τέλος του έτους να έχουμε καταλήξει σε ένα πρώτο σχέδιο, έτσι ώστε να έχουμε την ευκαιρία να το κρίνουμε για έναν ολόκληρο χρόνο. Στο σχέδιο αυτό το ζήτημα για το οποίο μιλάμε εδώ κατέχει σημαντικό ρόλο — δεν είναι βεβαίως το μοναδικό, πρέπει να το τονίσουμε αυτό. Είναι όμως κάτι που πρέπει να συζητηθεί. Πιστεύω πως συνδέουμε την πολιτική που ασκούμε με τη στάση ότι αυτό που κάνουμε είναι το σωστό — και δεν εννοώ ότι το ξορκίζουμε λέγοντας «κάνουμε κάτι που είναι λάθος, οπότε το λάθος πρέπει τώρα να γίνει σωστό». Αντίθετα, εννοώ ότι με βάση τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε σκεφτό-

μαστε μήπως ορισμένα ερωτήματα πρέπει να απαντηθούν διαφορετικά, με έναν νέο τρόπο.

Κατά την άποψή μου, το ζήτημα της δικαιοσύνης είναι η βαθύτερη ουσία του SPD. Τουλάχιστον για εμένα προσωπικά. Μπήκα στο SPD στα δεκαεπτά μου χρόνια, γιατί ήθελα να κάνω κάτι για τη δικαιοσύνη. Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, αυτό θα αποτελεί και για τους περισσότερους το αποφασιστικό κίνητρο ένταξής τους στο κόμμα. Και πιστεύω πως ο δεσμός μου με το SPD εξαρτάται από το αν το κόμμα αυτό ενδιαφέρεται ουσιαστικά για τη δικαιοσύνη. Ακριβώς γι' αυτό όμως είναι κατά τη γνώμη μου τόσο σημαντικό να αντιμετωπίσουμε τώρα διαφορετικά αυτό το ζήτημα και να μην περιοριστούμε σε μεμονωμένες αποφάσεις.

Τίσι Μπρουνς: Κύριε Σολτς, θεωρώ πολύ σημαντικό να πείτε δυο λόγια σε σχέση με το θέμα που εθίγη για τη διαφορά μεταξύ των γενεών —παρόν, μέλλον, δικαιοσύνη—, γιατί αυτήν τη στιγμή παίζει πάρα πολύ μεγάλο ρόλο τόσο στις συζητήσεις μέσα στο SPD όσο και στην κοινωνία.

Όλαφ Σολτς: Ευχαρίστως. Μια παρατήρηση πρώτα για το ζήτημα

της ανισότητας: στην ομιλία μου αναφέρθηκα συνειδητά επί μακρόν στο

ότι διαθέτουμε ένα ανεπτυγμένο κοινωνικό κράτος. Δεν μπορούμε λοι-

πόν να συζητάμε *λες* και θα το οικοδομούσαμε τώρα, αφού υπάρχει ήδη! Φυσικά η ανισότητα είναι κάτι το οποίο πρέπει να αντιμετωπίσουμε κατ'άματα. Πιστεύω όμως πως με το φερολογικό μας σύστημα και το σύστημα κοινωνικής πολιτικής που ακολουθούμε έχουμε δώσει ουσιαστικές απαντήσεις σε αυτό το ζήτημα. Σε αυτές τις απαντήσεις πρέπει να εμμεΐνουμε, ακόμη και όταν αλλάζουν οι συνθήκες. Σε μια τέτοια συζήτηση νομίζω πως δεν μπορούμε να κάνουμε σαν να ήμασταν στον 19ο αιώνα. Και δεν μπορούμε επίσης να κάνουμε πως βρισκόμαστε σε κάποιο άλλο μέρος της γης, όπου δεν υπάρχει τίποτα από όλα αυτά.

Ας έρθω τώρα στο ζήτημα της δικαιοσύνης σε σχέση με τις διαφορές μεταξύ των γενεών. Πρόκειται για ένα

θέμα που πρέπει να λυθεί, γιατί έχει να κάνει με αριθμούς. Οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες στην κοινωνία μας πρέπει να μπορούν να αντιμετωπίσουν τα οικονομικά βάρη που προκύπτουν, λόγου χάρη, από την ανάγκη χρηματοδότησης των παροχών γήρατος. Και πρέπει να μπορούν και στο μέλλον να χειριστούν τις συνέπειες που προκύπτουν από τα σημερινά δημόσια χρέη. Από αυτή την άποψη, το ζήτημα είναι βαρύνουσας σημασίας.

Θα ήθελα όμως επίσης να πω γιατί πιστεύω πως πρέπει να αντιμετωπίσουμε πιο προσεκτικά τη συζήτηση επ' αυτού του θέματος απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση. Η συζήτηση αυτή δεν αντικαθιστά το ζήτημα της δικαιοσύνης. Έρχεται απλώς να προσθέσει μια νέα διάσταση. Θα

κάναμε λάθος αν δεν αντιμετωπίζαμε το ζήτημα με τον κατάλληλο τρόπο. Γιατί αλλιώς, για μερικούς ανθρώπους, το ζήτημα της δικαιοσύνης μεταξύ των γενεών θα γίνει κάποτε το κυρίως θέμα σε σχέση με όλα τα άλλα ζητήματα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Και από αυτή την άποψη, στον καθένα που θέλει να λάβει ενεργά μέρος στην πολιτική δικαιοσύνης μπορώ να πω μόνο πως αυτό το ζήτημα πρέπει να αντιμετωπιστεί πρακτικά. Όποιος προσπαθεί να το αποφύγει, θα βιώσει κάποτε τις συγκρούσεις των γενεών για τις οποίες συχνά γίνεται λόγος – και οι οποίες, δόξα τω θεώ, δεν υπάρχουν. Αντίθετα, αν το ζήτημα αντιμετωπιστεί με θάρρος και λυθεί σωστά, τότε δεν θα βρεθούμε προ τέτοιων συγκρούσεων.

Τίου Μπρους: Θα ήθελα να απευθύνω μια ερώτηση προς όλους τους συνομιλητές. Στην έννοια της δικαιοσύνης που συνδέεται με τις μεταβιβατικές πληρωμές και την ίση διανομή αντιπαράβλλουμε μια έννοια της δικαιοσύνης που προάγει την ενεργό συμμετοχή. Έχουμε λοιπόν εδώ ένα πεδίο όπου εκδηλώνονται εντάσεις. Δεν είναι δυνατόν να μεταβεί κανείς από τη μία πλευρά στην άλλη απλώς επειδή το σκέφτηκε και το αποφάσισε, χωρίς να περάσει από μεταβατικό στάδιο. Η ερώτησή μου συνεπώς είναι: η πρόσβαση στη συμμετοχή στην εργασία και στην εκπαίδευση δεν είναι, τρόπον τινά, μια εντελώς καινούργια, αλλά πολύ πιο σκληρή και αμείλικτη μάχη για τη διανομή;

Βάρνφριντ Ντέλινγκ: Μπορούμε να το πούμε κι έτσι. Θα μετατραπεί σε μάχη για τη διανομή. Και σκέφτομαι πως το SPD μπορεί να αποκτήσει νέο πρόσωπο αν διευρύνει πραγματικά την εκπαίδευση –κατά το δυνατόν με μεγαλύτερη συνέπεια απ' ό,τι τα άλλα κόμματα–, αν δηλαδή δεν μέινει προσκολλημένο σε ένα παλιό εκπαιδευτικό σύστημα, που κοινωνικοποιεί το κόστος της εκπαίδευσης και ιδιωτικοποιεί το –διόλου ευκαταφρόντο– κέρδος από την εκπαίδευση, αλλά αν εισαγάγει πιο έντονα τον ανταγωνισμό κι έπειτα διανέμει τους

πόρους πραγματικά προς όφελος εκείνων που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να συμμετέχουν ισομερώς. Αυτό θα ήταν κάτι καινούργιο. Το δεύτερο θα ήταν, βεβαίως, να ανοίξει περισσότερο το SPD την αγορά εργασίας. Το γερμανικό κοινωνικό σύστημα έχει επινοήσει πολλά τεχνάσματα ώστε να κρατήσει έξω απ' την αγορά εργασίας όσο το δυνατόν περισσότερες ομάδες του πληθυσμού. Με τις γυναίκες, ας πούμε, αυτό είναι εμφανές. Όσον αφορά τους ηλικιωμένους, παρουσιάστηκε ως κοινωνική πολιτική – με το σύνθημα σύ-

νταξη στα 60 και τα λοιπά. Το να ανοίξει λοιπόν διάπλατα η αγορά εργασίας θα ήταν κάτι πραγματικά καινούργιο. Αυτό είναι το ένα σημείο στο οποίο ήθελα να αναφερθώ.

Κατά τα άλλα, κύριε Κόκκα: η αναδιανομή παραμένει φυσικά ακόμη επίκαιρη γιατί από τις ομάδες της οικονομίας με υψηλή παραγωγικότητα πρέπει να αναδιανεμηθεί κάτι στις μη παραγωγικές ομάδες της κοινωνίας, σε όλους εκείνους δηλαδή που δεν έχουν άλλο τρόπο να συμμετέχουν. Το ερώτημα είναι όμως πώς το χειρίζεται κανείς αυτό έξυπνα.

Το επόμενο σημείο –μια εντελώς καινούργια διάσταση της δικαιοσύνης– δεν είναι μόνο η δικαιοσύνη στην κοινωνία, αλλά και η δικαιοσύνη καθ' όλην την πορεία ζωής των ανθρώπων. Το ζήτημα της δικαιοσύνης εμφανίζεται πάντοτε εκ νέου στη ζωή κάθε ανθρώπου. Και αυτό σημαίνει πως κάθε άνθρωπος δεν χρειάζεται ίσες ευκαιρίες μόνο μία φορά, στο ξεκίνημά του, αλλά πρέπει να έχει πάντοτε νέες ευκαιρίες. Και αυτό δεν είναι προσωπική υπόθεση. Ο καθένας –και όχι μόνο ο κύριος Φρίντμαν– χρειάζεται μια δεύτερη και μια τρίτη ευκαιρία, όχι επειδή έκανε τρέλες, αλλά και έπειτα από μια εντελώς κανονική πορεία ζωής. Ας σκεφτούμε λοιπόν πώς θα δημιουργήσουμε νέα κοινωνικά δικαιώματα. Δηλαδή, πώς θα μπορούν οι άνθρωποι, όταν βρίσκονται στη μέση της ζωής τους, να έχουν χρόνο για να τον επενδύσουν στην εκπαίδευσή τους. Γι' αυτό πρέπει να ευρεθούν έξυπνα μοντέλα χρηματοδότησης, τα οποία με τα σημερινά δεδομένα είναι ακόμη ανέφικτα.

Και το τέταρτο σημείο: Μια έξυπνη συζήτηση περί δικαιοσύνης πρέπει να ξεκαθαρίζει ότι η δικαιοσύνη δεν μπορεί πια να συζητείται και να κρίνεται σε αφηρημένο επίπεδο. Όσο πιο άδικη ήταν η κοινωνία και όσο μεγαλύτερες ανωμαλίες παρουσιάζονταν, όπως τον 19ο αιώνα ή και παλιότερα, τόσο πιο σαφής ήταν η απάντηση της δικαιοσύνης. Αν η δικαιοσύνη δεν αντιμετωπίζει ίσα τα δύο φύλα, τότε είναι σαφές ποια είναι η απάντηση. Όταν οι δούλοι και οι γυναίκες δεν θεωρούνται πολίτες, όπως συνέβαινε στην αρχαία Ελλάδα και με τους πατέρες του συντάγματος στην Αμερική, τότε είναι σαφές τι είναι δίκαιο. Σήμερα οι μεγάλες μάχες για την ισό-

τητα έχουν δοθεί. Όταν σήμερα συζητάμε για τη δικαιοσύνη, το ζήτημα παρουσιάζεται πολύ διαφοροποιημένο και πολύ πιο περίπλοκο. Θα αναφέρω εν συντομία δύο παραδείγματα. Πρώτον, η προστασία από την απόλυση: φυσικά από μια άποψη είναι άδικο να δουλεύουν στην ίδια επιχείρηση άνθρωποι που υπόκεινται σε διαφορετικό καθεστώς απόλυσης. Ίσως όμως με αυτόν τον τρόπο κάποιος, που αλλιώς δεν θα μπορούσε να προσληφθεί, αποκτά μια ευκαιρία πρόσληψης. Και από μια άποψη είναι σαφώς πιο δίκαιο να του δίνουν οι νέοι κανονισμοί καινούργιες ευκαιρίες, τις οποίες σε άλλη περίπτωση δεν θα είχε. Το δεύτερο παράδειγμα: Η σχέση ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα, η σχέση μεταξύ των δύο φύλων. Εδώ θα μπορούσατε να πείτε: έτσι όπως είναι διαμορφωμένα τα πράγματα σήμερα, είναι πολύ άδικο. Έρχονται οι Σουηδοί και λένε ότι δίνουν στον πατέρα δύο μήνες γονική άδεια. Και αν εκείνος δεν δεχθεί την προσφορά, χάνει το δικαίωμα: use it or lose it! Αυτή η παροχή κοστίζει πάρα πολλά χρήματα. Παρ' όλα αυτά μερικοί άντρες ενδεχομένως να μην τη χρησιμοποιήσουν. Και ίσως τότε τα χρήματα αυτά να λείπουν από κάποιον αλλού, όπου θα μπορούσαν να επενδυθούν, ώστε να προωθηθεί η ισότητα των ευκαιριών για τις γυναίκες. Τέτοια ζητήματα δικαιοσύνης θα τίθενται στο μέλλον. Ο Όττο Ρεχάγκελ είχε πει κάποτε: «Η αλήθεια βρίσκεται στο γήπεδο». Και τα ζητήματα δικαιοσύνης μπορούν να συζητηθούν και να λυθούν μόνο σε συγκεκριμένη βάση.

Για τους σοσιαλδημοκράτες, οι αξίες της δικαιοσύνης αποτελούν ό,τι και οι οικογενειακές αξίες για τους χρι-

στιανοδημοκράτες. Καθώς φαίνεται, έχουμε τις υψηλότερες οικογενειακές αξίες σε ολόκληρο τον κόσμο και παράλληλα τα λιγότερα παιδιά. Δεν θέλω να πω ότι έχουμε παγκοσμίως τις υψηλότερες αξίες δικαιοσύνης ενώ η πραγματικότητα μας είναι η πιο άδικη. Λέω όμως ότι το λάβαρο της δικαιοσύνης ικανοποιεί τα συναισθήματα –και έτσι πρέπει–, αλλά όταν το ζήτημα τίθεται στην πράξη, ουσιαστικά δίνει ελάχιστες κατευθυντήριες γραμμές για το πώς πρέπει να αποφασίζουμε πρακτικά για τα πράγματα.

Μια σημαντική συμβολή της τωρινής μας συζήτησης είναι ότι θα τα εκφράσει προς τα έξω όλα αυτά, ότι θα συζητηθούν και θα υπάρξουν αντιπαραθέσεις. Πιστεύω πως αυτό είναι καλό στοιχείο. Δείχνετε ότι είστε ένα κόμμα που μαθαίνει. Θα ήθελα να πω κάτι ακόμη: μου έκανε μεγάλη εντύπωση μια συνέντευξη που έδωσε πρόσφατα ο κύριος Μυντεφέρνηκ στην εφημερίδα Die Zeit, όπου είπε ότι πριν από μερικά χρόνια είχε διαφορετικές απόψεις γι' αυτά τα θέματα. Τι είναι όμως αυτό που τον έκανε να αλλάξει γνώμη; Δεν είναι, μεταξύ άλλων, ένα δείγμα πολιτικής ευφυΐας και υπευθυνότητας;

Εδώ στη Γερμανία συζητάμε συνεχώς για το ίδιο θέμα: για όνομα του θεού, ποια είναι τέλος πάντων η ταυτότητά μας; Ποια είναι η ταυτότητα της σοσιαλδημοκρατίας; Ποια είναι η ταυτότητα των ανθρώπων; Κάποτε ένας ψυχολόγος μού είχε πει: «όταν κάποιος μιλάει συνεχώς για την ταυτότητα, το μόνο που δείχνει είναι ότι δεν έχει ξεπεράσει την εφηβική ηλικία. Οι ενήλικες λύνουν τα προβλήματα τους και δεν αναρωτιούνται συνεχώς για την ταυτότητά τους».

Γιούργκεν Κόκκα: Έπειτα από αυτή την εύγλωττη και αριστοτεχνική παρέμβαση θα χρειαζόταν πολύ θάρρος για να απαντήσει κανείς εν συντομία στην ερώτηση της κυρίας Μπρουνς. Παρ' όλα αυτά θα το επιχειρήσω. Η ερώτηση ήταν η εξής: Άραγε η πρόσβαση στην εργασία και τη γνώση δεν είναι αφεαυτής ένα πρόβλημα και μια μάχη διανομής;

Από μια άποψη, σαφώς και είναι, πρέπει όμως να ξεκαθαρίσουμε ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη πο-

σότητα εργασίας και μια συγκεκριμένη ποσότητα γνώσης που πρέπει απλώς να μοιραστούν δίκαια. Η γνώση και η εργασία είναι μεγέθη που μπορούν να αυξηθούν.

Πρέπει πάση θυσία να απομακρυνθούμε από τη λογική του μηδενικού αθροίσματος που συνίσταται στην πεποίθηση ότι το μειονέκτημα του ενός είναι πλεονέκτημα του άλλου – και αντίστροφα, ότι το πλεονέκτημα του ενός πρέπει να είναι το μειονέκτημα του άλλου. Ακρι-

βώς όταν πρόκειται για τη δίκαιη διανομή της εργασίας και της γνώσης, πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητό ότι δεν έχουμε να κάνουμε με καθορισμένα μεγέθη, αλλά με φαινόμενα που μπορούν να μεγεθυνθούν, να επεκταθούν, να εξελιχθούν.

Άρα, αν δούμε το ζήτημα από αυτή την πλευρά, θα αποκομίσουμε ευκαιρίες για μεγαλύτερη δικαιοσύνη, οι οποίες δεν προκύπτουν μόνο μέσα από τον αγώνα του ενός ενάντια στον άλλον.

Γιούργκεν Γκόντε: Στο ζήτημα της πρόσβασης έχουμε να κάνουμε με τη δικαιοσύνη διανομής. Γίνεται εμφανές σε όλη την Ευρώπη, από το παράδειγμα των παροχών υπηρεσιών για τη φροντίδα των ηλικιωμένων. Δεν συμφωνώ καθόλου μαζί σας, κύριε Ντέλινγκ, όταν λέτε πως οι μεγάλες μάχες για την ισότητα έχουν δοθεί. Αντίθετα, βρίσκονται ακόμη μπροστά μας. Και επίκεινται κυρίως στο ζήτημα της δικαιοσύνης ανάμεσα στις γενιές. Αυτό είναι στην

πραγματικότητα το καίριο ζήτημα. Και αν σε αυτό το κρίσιμο ερώτημα απαντήσω θέτοντας στο επίκεντρο την αξία της δικαιοσύνης, τότε θεωρώ πως η κοινωνία μας είναι μεταβλητή και επιδέχεται αλλαγές. Το καθοριστικό πρόβλημα σε αυτή τη συζήτηση είναι να ξεκαθαρίσουμε σε ποιους τομείς μπορούν να αναπτυχθούν τα κοινωνικά μας συστήματα.

Θα μπορούσαμε να τα ισοπεδώσουμε όλα περιφέροντας τις αξίες

σαν να ήταν αρτοφόρια, τότε όμως δεν θα ήμασταν σε θέση να διακρίνουμε σε ποια σημεία θα έπρεπε να εμμείνουμε ώστε να τα βελτιώσουμε. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τους τομείς της εκπαίδευσης και της εργασίας. Για μένα το κρίσιμο ερώτημα είναι πώς θα καταφέρουμε να θέσουμε στους δύο αυτούς τομείς μια κοινή κατεύθυνση, με απώτερο σκοπό να αποφύγουμε τον αποκλεισμό. Αυτό είναι το βασικό πρόβλημα.

Τίσι Μπρουνς: Κύριε Κόκκα, τι γίνεται με το πρόβλημα της κοινωνικής διαμεσολάβησης σε μια ανανεωμένη αντίληψη για την πολιτική δικαιοσύνη, όπως την περιέγραψε ο Όλαφ Σολτς;

Γιούργκεν Κόκκα: Από την ιστορία της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας έχουμε να αναφέρουμε πάρα πολλά παραδείγματα όπου ο λαός υπέμεινε την εφαρμογή αποφάσεων τις οποίες δεν στήριζε, αποδείχτηκε όμως ότι μακροπρόθεσμα, αλλά και από την άποψη της πολιτικής συναίνεσης, άξιζε τον κόπο. Η αρχή έγινε με την εφαρμογή της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς του Έρχαρτ. Σκέφτομαι τώρα και τη σκληρή διένεξη για τη σύνδεση της Ομοσπον-

διακής Γερμανίας με τη Δύση. Αρχικά αυτό επιτεύχθηκε παρά την αντίθετη γνώμη της πλειοψηφίας. Και δεν εξελίχθηκε όπως το 1918, τότε που μια ομάδα «έβγαλε τα κάστανα απ' τη φωτιά» κι έπειτα απομακρύνθηκε από την πολιτική.

Η εμπειρία της ιστορίας λοιπόν ενθαρρύνει εκείνους, που σε μια κατάσταση όπως η σημερινή προσπαθούν να εφαρμόσουν δύσκολες αποφάσεις, για τις οποίες δεν έχουν άμεσα τη στήριξη της πλειοψηφίας. Τα πα-

ραδείγματα από την ιστορία δείχνουν πως αξίζει τον κόπο. Φυσικά, όταν τώρα μια πολιτική διαδικασία εφαρμόζεται βιαστικά και με κόπο, όταν βιδώνονται τώρα πολλές βίδες στον τομέα της οργάνωσης της αγοράς εργασίας – αυτό δεν θα έχει άμεση επίδραση, τα αποτελέσματά του θα φανούν σε μερικά χρόνια. Χρειάζεται λοιπόν βαθιές ανάσες και υπομονή, την οποία φυσικά δύσκολα βρίσκουμε, όταν έχουμε συνεχώς εκλογές. Θα το πω όμως άλλη μια φορά:

εκείνοι που προσπαθούν να εφαρμόσουν κάτι λογικό δεν πρέπει να τιμωρούνται γι' αυτό μακροπρόθεσμα.

Πιστεύω ότι μέσα στο πλαίσιο της σωστής και απαραίτητης αναθεώρησης της έννοιας της δικαιοσύνης δεν πρέπει να ξεχνάμε τη διάσταση της δίκαιης διανομής και της αντίστοιχης επιβάρυνσης των οικονομικά αδύναμων και ισχυρών κατά την κοινωνική διαμεσολάβηση. Και δεν την ξεχνάμε εξάλλου.

Το παράδειγμά σας, κύριε Σολτς, ότι ένα δέκα τοις εκατό των φορολογούμενων συνεισέφερε το πενήντα τοις εκατό των συνολικών εσόδων από τη φορολογία, δείχνει ότι φυσικά εφαρμόζεται η εξισορρόπηση και η αναδιανομή. Και θα μπορούσα να αναφέρω παραδείγματα ανθρώπων που γνωρίζω, όπως οι φαρμακοποιοί για παράδειγμα, που υπεφεραν πολύ από τις αλλαγές των τελευταίων μηνών. Εδώ δεν καλείται μια μόνο ομάδα να περιορίσει τις απαιτήσεις της. Το ζήτημα είναι –και είναι εφικτό– να γίνει μια δίκαιη διανομή.

Αυτό δεν σημαίνει ότι μπορούμε να ορίσουμε την κοινωνική δικαιοσύνη. Αντίθετως, είναι εξαιρετικά δύσκολο. Και πάντως δεν θα το επιχειρούσα τώρα. Μιλάμε για την κοινωνική δικαιοσύνη δείχνοντας ορισμένες διαστάσεις της, διαχωρίζοντάς την από άλλα πράγματα ή λέγοντας ότι στην περίπτωση της σοσιαλδη-

Βάρνφριντ Ντέλινγκ: Θα ήθελα να αναφερθώ ξανά στην πολιτική που λαμβάνει υπόψη της την πορεία των ανθρώπων καθ' όλην τη διάρκεια της ζωής τους. Η επιθυμία της κοινωνίας για αόριστες συζητήσεις περί δικαιοσύνης έχει κάποια

μοκρατίας προκύπτει κάτι ιδιαίτερο από τη γεμάτη εντάσεις αλληλεπίδραση των βασικών αξιών – δηλαδή της ελευθερίας, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης. Κι έτσι κάνουμε ένα βήμα προς τα εμπρός.

Τέλος, δυο λόγια ακόμη για τη σχέση της κοινωνικής δικαιοσύνης με τη δυναμική της οικονομίας. Πρόκειται για μια δύσκολη σχέση. Χωρίς την οικονομική ανάπτυξη θα ήταν πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθούν όλοι σχεδόν οι στόχοι της πολιτικής για τη δικαιοσύνη. Στην ιστορία γνωρίζουμε δημοκρατικά και ταυτόχρονα, κοινωνικά συστήματα μόνο υπό συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης. Στη δεκαετία του '70, μετά τη «Λέσχη της Ρώμης», που προέβλεπε τότε τα όρια της ανάπτυξης, άρχισε μια συζήτηση για το πού θα κατέληγε η δημοκρατία μας αν για μεγάλο χρονικό διάστημα είχαμε μηδενικούς ή και αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Δεν τολμά ούτε να το σκεφτεί κανείς! Θα έπρεπε να αλλάξουμε δραματικά τη νοοτροπία μας, τις προσδοκίες και τις ιδέες μας, ώστε να παραμείνουμε δημοκρατικοί και σοσιαλιστές υπό συνθήκες μηδενικών ή αρνητικών ρυθμών ανάπτυξης. Θέλουμε να ελπίζουμε πως δεν θα βρεθούμε σε αυτήν τη θέση.

Η οικονομική ανάπτυξη λοιπόν είναι εξαιρετικά σημαντική για την καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας. Αυτό ισχύει φυσικά ιδίως

όρια – ακόμη κι αν αυτή εδώ η συζήτηση δίνει μια άλλη εντύπωση. Η πολιτική όμως στην οποία αναφερόμαι αφορά φυσικά κάτι κοινό σε όλους μας: όλοι έχουμε μια ζωή πίσω μας και μια ζωή μπροστά μας. Και μπορούμε να προσδιορίσουμε

όσον αφορά την ανεργία. Όταν η πολιτική κοινωνικής δικαιοσύνης δυσχεραίνει σημαντικά την ανάπτυξη, πρινίξει θα λέγαμε το κλαρί πάνω στο οποίο κάθεται. Από την άλλη πλευρά όμως, η οικονομική ανάπτυξη προϋποθέτει κοινωνική συνοχή, η οποία με τη σειρά της είναι δύσκολο να υπάρξει χωρίς την κοινωνική δικαιοσύνη. Η σχέση λοιπόν είναι αμφίδρομη – μια ευαίσθητη ισορροπία. Θα ήθελα όμως να πω ότι σήμερα –σε αντίθεση με τις δεκαετίες του '50 και του '60– φαίνεται πως είναι σημαντική προϋπόθεση να επιτύχουμε μια επιταχυνόμενη ανάπτυξη ώστε να έχουμε την ευκαιρία να ασκούμε πολιτική δικαιοσύνης.

Αν δούμε την καμπύλη ανάπτυξης για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, θα διαπιστώσουμε πως από τη δεκαετία του '70 υπάρχει σαφής πτώση. Δεν είναι όμως μόνο αυτό. Ενώ μέχρι τη δεκαετία του '70 η καμπύλη ανάπτυξης της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας κρατιόταν πάνω από τον παγκόσμιο μέσο όρο ανάπτυξης, από τη δεκαετία του '70 και του '80 έχει πέσει κάτω από αυτόν. Αντιμετωπίζουμε λοιπόν ένα τεράστιο πρόβλημα. Κατά συνέπεια, η μόνη συμβουλή που μπορώ να δώσω είναι να πάρουμε στα σοβαρά την οικονομική ανάπτυξη και τη δυναμική της οικονομίας ως παράγοντες που διευκολύνουν την οικοδόμηση της κοινωνικής δικαιοσύνης.

με αρκετή σαφήνεια ποιοι είναι οι σημαντικότεροι τομείς στην πορεία της ζωής μας. Είναι κατ' αρχάς η εκπαίδευση, που παλιότερα λεγόταν προετοιμασία για τη ζωή. Έπειτα είναι η οικογένεια. Ο τρίτος τομέας είναι η δουλειά. Και ο τέταρτος εί-

ναι η επιθυμία να κερδίσουμε χρήματα, να έχουμε ένα ικανοποιητικό εισόδημα, να φτιάξουμε μια περιουσία για τα γηρατειά μας, για τα παιδιά και ούτω καθεξής. Για καθέναν από τους τομείς αυτούς θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε: πώς τίθενται οι κοινωνικές συνθήκες και το κρατικό πλαίσιο, ώστε να μπορούν οι άνθρωποι να πραγματοποιούν τις επιθυμίες τους;

Όταν στη Γερμανία πρέπει να φτάσει κανείς 30 χρονών για να ολοκληρώσει τις σπουδές του, και τότε είναι ήδη πολύ δύσκολο να ενταχθεί στην επαγγελματική διαδικασία, τότε πρέπει να αναρωτιόμαστε γιατί οι Γερμανοί δεν κάνουν παιδιά ή κάνουν λιγότερα απ' ό,τι οι κάτοικοι άλλων χωρών. Όταν επιπλέον λείπουν η κοινωνική υποστήριξη και η υποδομή, τότε η απάντηση είναι πολύ σαφής. Και όταν εδώ η κατασκευή ενός σπιτιού είναι ακριβότερη από αλλού, τότε όλα αυτά αθροίζονται. Δηλαδή, δεν είναι καθόλου εύκολο να κάνει κανείς ορισμένα πράγματα. Η κατάργηση των επιδοτήσεων ιδιότητας κατοικίας μπορεί να θεμελιωθεί με επιχειρήματα κοινωνικής δικαιοσύνης - θα μπορούσαμε απλώς να πούμε: να πάρει η ευχή, για ποιο λόγο ξοδεύουμε τόσο πολλά χρήματα για να χτίσει κάποιος ένα σπίτι και ταυτόχρονα δεν μένουν καθόλου χρήματα για άλλα πράγματα, για να κάνουμε επενδύσεις προς όφελος των παιδιών; - γιατί αυτό εξάλλου σημαίνει κρατική οικογενειακή πολιτική.

Θέλω λοιπόν να πω το εξής: πώς μπορούμε να μεταβάλουμε τις συνθήκες ώστε σε όλους αυτούς τους τομείς να αλλάξουν τα πράγματα προς το καλύτερο; Έχω πολύ συ-

γκεκριμένες απόψεις επ' αυτού. Η πολιτική διανομή δεν συνίσταται μόνο στη διανομή υλικών αγαθών, αλλά και στην ισοκατανομή των εξασφαλίσεων. Και στην κοινωνία μας, μέσα στις ίδιες ομάδες, οι εξασφαλίσεις είναι συγκεντρωμένες σε λίγους. Οι πτυχιούχοι καθηγητές μέσης εκπαίδευσης που είναι διορισμένοι σε σχολείο είναι πολύ περισσότερο εξασφαλισμένοι από τους αδιόριστους πτυχιούχους καθηγητές μέσης εκπαίδευσης. Γιατί δεν το αλλάζουμε αυτό; Η πολιτική διανομής σημαίνει λοιπόν και ισοκατανομή των εξασφαλίσεων.

Σκεφτόμαστε επίσης πώς οι άνθρωποι στο μέσο της ζωής τους έχουν περιόδους, ένα ή δύο χρόνια, για να αποκτήσουν νέες ικανότητες - συνέπεια της κοινωνίας της γνώσης και της παλαιώσης της γνώσης. Πρέπει λοιπόν να σκεφτούμε πώς μπορεί να χρηματοδοτηθεί κάτι τέτοιο. Πρέπει να απελευθερώσουμε τους πόρους, οι οποίοι ενδεχομένως θα αποπληρωθούν εν μέρει από αυτούς που έχουν κέρδη από την εκπαίδευση, γιατί το κράτος έχει ήδη προκαταβάλει πόρους γι αυτούς. Και με αυτά τα χρήματα μπορώ εγώ μετά πάλι να δώσω σε μεσήλικες τη δυνατότητα να μάθουν κάτι καινούργιο. Είναι πολύ καινούργια πράγματα αυτά και οφείλουμε να τα σκεφτούμε. Και έχουν όλα να κάνουν με τη δικαιοσύνη. Λέω απλώς ότι δεν βοηθάει πολύ να συζητάμε αόριστα για τη δικαιοσύνη. Η αοριστία δεν προάγει τίποτα, όταν έχουμε να κάνουμε με συγκεκριμένες καταστάσεις.

Και φυσικά καλούμαστε πάντοτε να απαντήσουμε στο ερώτημα: πώς μεταβιβάζω πόρους; Μπορώ να μεταβιβάζω επ' άπειρον πόρους μεγά-

λου ύψους; Και τότε είναι φυσικά σαφές ότι το ύψος και η διάρκεια των μεταβιβαστικών πληρωμών -για παράδειγμα για τους ανέργους- έχουν συνέπειες για την επανένταξη και την επιστροφή στην επαγγελματική ζωή. Ο πρώην πρωθυπουργός της Δανίας Πόουλ Νίρουπ Ρασμούσεν, σοσιαλδημοκράτης, που μετά το 1993 κατάφερε να μειώσει την ανεργία στη χώρα του μέσα σε δέκα χρόνια από το 14 στο 4 τοις εκατό, το θέτει πολύ απλά: στη Δανία, η πρώτη ανησυχία των ανέργων είναι: «πώς θα επιστρέψω όσο γίνεται πιο σύντομα στην αγορά;». Αντίθετα, στη Γερμανία η πρώτη ανησυχία των ανέργων είναι: «για πόσο καιρό θα μπορώ να λαμβάνω το επίδομα ανεργίας και πόσο υψηλό θα είναι αυτό;». Και όταν έχουν έτσι τα πράγματα, τότε εμπλέκεται άμεσα το ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Δυο λόγια ακόμη για τη δικαιοσύνη σε σχέση με το φύλο. Θεωρώ, ακόμη και σε ό,τι αφορά αυτό το ζήτημα, ότι οι βασικές μάχες έχουν δοθεί στο κανονιστικό επίπεδο. Κανείς δεν αμφισβητεί δημόσια ότι η κοινωνικά αναγκαία εργασία πρέπει να διανεμηθεί ισομερώς ανάμεσα στις γυναίκες και τους άντρες. Ακόμη και ο πιο συντηρητικός πολιτικός της Χριστιανοδημοκρατικής Ένωσης (CDU) δεν βγαίνει δημόσια να πει: οι γυναίκες πρέπει να μένουν στο σπίτι, οι άντρες πρέπει να δουλεύουν και οι ρόλοι να είναι κατανεμημένοι όπως παλιότερα. Κατ' αρχήν λοιπόν, η μάχη έχει δοθεί.

Τότε πού οφείλεται το ότι δεν έχει δοθεί σε πραγματικό επίπεδο; Οφείλεται φυσικά στο ότι οι άντρες και οι γυναίκες αλλάζουν δραματικά από τη στιγμή που θα γεννηθεί το πρώ-

το τους παιδί. Οι ίδιοι άντρες που προηγουμένως συμπεριφέρονταν συντροφικά επιστρέφουν στον παλιό τους ρόλο και λένε ότι τώρα έχουν επιπλέον ένα παιδί να φροντίσουν και πρέπει να βγάζουν περισσότερα λεφτά και τα λοιπά. Η πολιτική ρύθμιση που δίνει την απάντηση είναι η εξής: συντομότερη και καλύτερα πληρωμένη γονική άδεια, ώστε να είναι οικονομικά ελκυστική και για τους άντρες, να πλησιάζει τον κανονικό μισθό, αλλά να μοιράζεται σε συντομότερες περιόδους, γιατί είναι μεγάλη περιπέτεια να λείψεις τρία χρόνια από τη δουλειά σου σήμερα, που όλα αλλάζουν τόσο γρήγορα.

Αυτό ήταν το πρώτο σημείο που ήθελα να θίξω. Το δεύτερο είναι πολιτισμικής φύσεως. Και αυτό είναι πολύ πιο δύσκολο να αλλάξει. Υπάρχουν γυναίκες, ας πούμε 68 ετών, πολύ χειραφετημένες, οι οποίες τώρα βλέπουν πως νεότερες γυναίκες, τριαντάχρονες, απειλούν να τους πάρουν τη δουλειά. Και είναι και παντρεμένες. Και τότε ξεσπώνονται οι μητέρες γιατί ο κανακάρης τους καλείται να βοηθάει τώρα περισσότερο στο νοικοκυριό. Μα εκείνες δεν τον μεγάλωσαν για να κάνει την καριέρα της αυτή η «τσαπατσούλα» κι εκείνος να πλένει πιάτα στο σπίτι. Αυτά είναι πολιτισμικά εμπόδια νοοτροπίας τα οποία ισχύουν και για τις σύγχρονες γυναίκες της ηλικίας μου. Και δεν ξέρω τι θα μπορούσε να κάνει κανείς γι' αυτό.

Οι επιχειρήσεις ενεργοποιούνται εν μέρει από μόνες τους πάνω σ' αυτό το ζήτημα- μια κινητήρια δύναμη για την ίση μεταχείριση των δύο φύλων προκύπτει από τους επιχειρηματίες, γιατί γνωρίζουν ότι χρει-

άζονται τις γυναίκες για οικονομικούς λόγους- θα ήταν σαν να κάνει χαρακίρι η οικονομική ανάπτυξη αν απέκλειε τη μισή κοινωνία. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Και κατά την αναδιανομή για την οποία συζητούσαμε προηγουμένως, φυσικά οι άντρες από 30 έως 55 ετών θα βγαίνουν χαμένοι, ενώ οι καλά μορφωμένες γυναίκες θα κερδίζουν στο μέλλον. Παραμένει ωστόσο ανοιχτό το ερώτημα: πρέπει αυτό να αποκτηθεί με τόσες περικοπές εις βάρος άλλων πραγμάτων που θέλουν και οι γυναίκες, όπως η οικογένεια και τα παιδιά;

Μιλάμε λοιπόν για αλλαγές στην πολιτική και την κοινωνική νοοτροπία. Και τα ζητήματα νοοτροπίας είναι πολύ δύσκολο να τα προσεγγίσει κανείς. Ενώ πως θα έπρεπε τελικά -και θεωρώ ότι η κυβέρνηση βρίσκεται σε σωστό δρόμο ως προς αυτό- να φροντίσουμε ώστε να λαμβάνουν όλοι οικογενειακή βοήθεια, χωρίς «αν» και «αλλά». Πάντοτε όμως κρυβόταν μια ύπουλη σκέψη πίσω από ανάλογες προσπάθειες: υπήρχε η ελπίδα να περιοριστούν οι γυναίκες στο σπίτι μέσω της μείωσης των οικογενειακών παροχών και υπηρεσιών. Εδώ λοιπόν πρέπει να συντελεστεί η αλλαγή στη νοοτροπία ώστε να αντιληφθούμε αυτό που σήμερα είναι εμφανές παντού: πρώτον, ότι τα υψηλότερα και όχι τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών θα επιφέρουν αύξηση της γεννητικότητας. Δεύτερον, τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης των γυναικών δεν σημαίνουν υψηλότερη, αλλά χαμηλότερη ανεργία.

Παλιότερα, σε αυτό το ζήτημα τα δύο κόμματα ήταν σύμφωνα και έλεγαν: όταν οι γυναίκες μένουν στο

σπίτι έχουμε δύο πλεονεκτήματα: γεννιούνται περισσότερα παιδιά-γιατί περισσότερες νοικοκυρές σημαίνει περισσότερα παιδιά- έχουμε επίσης χαμηλότερη ανεργία, γιατί οι νοικοκυρές δεν θεωρούνται άνεργες. Αυτός ο τρόπος σκέψης πρέπει να αλλάξει, γιατί έχει ζημιογόνες επιπτώσεις στη δυναμική της κοινωνίας. Όταν οι άνθρωποι δουλεύουν για περισσότερο χρόνο, όταν δεν βγαίνουν τόσο νωρίς στη σύνταξη, η ανεργία είναι μικρότερη και όχι μεγαλύτερη, γιατί μια δυναμική κοινωνία εκδηλώνει τη δυναμικότητά της και σε τομείς που δεν μπορούμε να φανταστούμε.

Σ' εμάς όμως κυριαρχεί ακόμη ο στατικός τρόπος σκέψης: όταν οι ηλικιωμένοι αποσύρονται από την εργασία όσο πιο νωρίς μπορούν, όταν οι νέοι συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους όσο το δυνατόν περισσότερο, όταν οι γυναίκες αφοσιώνονται στα παιδιά και την οικογένεια, τότε για τους υπόλοιπους, ας πούμε για τον λευκό άντρα μεταξύ 30 και 55 ετών -για να μην μιλήσουμε για τους μετανάστες- ανοίγεται μια θαυμάσια επαγγελματική ζωή. Αυτή η σκέψη θα σημαίνει όντως το θάνατο της κοινωνικής και της οικονομικής εξέλιξης.

Αν συνεχίσουν έτσι οι Γερμανοί, να εμποδίζουν δηλαδή την ίση μεταχείριση προς τις γυναίκες επιστρατεύοντας όλα τα δυνατά τεχνάσματα και επί πλέον να κωφεύουν προς τα μηνύματα που έρχονται απ' έξω, τότε θα έχουμε πραγματικά να κάνουμε με ένα πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής αυτοκτονίας τα επόμενα 20 χρόνια. Δεν είναι δύσκολο να προβλέψουμε κάτι τέτοιο.

Γιούργκεν Κόκκα: Αυτό μου φαίνεται και εμένα πολύ σαφές. Αυτό εννοούσα προηγουμένως όταν έλεγα «να απεμπλακούμε από τη λογική του μηδενικού αθροίσματος». Δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη ποσότητα εργασίας προς διανομή. Δεν θα έχουν οι υπόλοιποι περισσότερη δουλειά να κάνουν αν αποκλείσουμε τις γυναίκες από την εργασία και στείλουμε τους ηλικιωμένους από νωρίς στα σπίτια τους. Δεν ισχύει αυτό! Όλες οι στατιστικές δείχνουν πως αυτή η σχέση είναι αντίστροφη. Όταν δηλαδή δουλεύουμε για περισσότερα χρόνια υπάρχει μικρότερη ανεργία. Πρόκειται για ένα φαινόμενο ρεαλιστικό, μια εφικτή δυναμική. Και όσο πιο πολύ σκεφτόμαστε με αυτόν τον τρόπο, και με ακόμη πιο ανοιχτό μυαλό, τόσο πιο πολύ βοηθιόμαστε. Εύκολα αποδεικνύεται αυτό, αν κάνουμε συγκρίσεις με άλλες χώρες.

Έχω να παρατηρήσω και κάτι άλλο επ' αυτού: η μάχη δεν έχει κερδηθεί σε ορισμένο βαθμό μόνο σε κανονιστικό-νομοθετικό επίπεδο. Έχουν αλλάξει και πάρα πολλά άλλα. Πρόκειται για μια από τις μεγαλύτερες επαναστάσεις. Η σχέση της κατανομής της εργασίας στα δύο φύλα με την κατανομή του πληθυσμού στα δύο φύλα έχει αλλάξει βαθύτατα τις τελευταίες δεκαετίες. Πλησιάζουμε τη χρονική εκείνη στιγμή —πολλοί λένε ότι θα είναι κιόλας το 2014— που το πο-

Γιούργκεν Γκόντε: Θα συνεχίσω λίγο με αφορμή αυτή την τελευταία διατύπωση — η κοινωνία που συρρικνώνεται και γερνάει και ο προσανατολισμός στον ολοκληρωμένο κύκλο ζωής. Η πραγματική μεταβολή συνίσταται, κατά την άποψή μου, σε μια λεπτομέρεια. Παλιότερα ο ολο-

σοστό απασχόλησης των γυναικών θα είναι ίσο με το ποσοστό απασχόλησης των αντρών, πράγμα που δεν σημαίνει βεβαίως ότι θα ασκούν τα ίδια επαγγέλματα.

Θα ήθελα να μιλήσω ακόμη και για τη διάβρωση της σταθερής σχέσης εργασίας. Υπήρχε κάποτε μια ιδεώδης κατάσταση, κατά την οποία μπορούσε κανείς να είναι για μια ζωή σε ένα επάγγελμα και με το μισθό του να τρέφει μια οικογένεια— αυτό ήταν εφικτό, κυρίως για τους άντρες, στο τρίτο τέταρτο του 20ού αιώνα. Αλλά ούτε πριν ούτε μετά δεν θεωρούνταν «κανονική» αυτή η σχέση εργασίας για τους περισσότερους άντρες. Και για τις γυναίκες οι σταθερές σχέσεις εργασίας ήταν έτσι κι αλλιώς πάντοτε η απόλυτη εξαίρεση. Τώρα οι σχέσεις αυτές αρχίζουν να διαβρώνονται και για τους άντρες. Η εξέλιξη αυτή προκαλεί μεν δυσανεμία και αντίδραση, ωστόσο αποτελεί μια προσέγγιση ανάμεσα στην τυπικά ανδρική και την τυπικά γυναικεία πορεία ζωής και εργασίας. Γι' αυτό και μερικοί αναρωτιούνται αν πλησιάζουμε για πρώτη φορά σε ένα κοινωνικό σύστημα με βάση το ανδρόγυνο— ακόμη και αν αυτό δεν γίνεται απαραίτητα με τον πιο επιθυμητό τρόπο.

Το μεγάλο τίμημα που πληρώνουμε, η μείωση της ικανότητας αναπαραγωγής του πληθυσμού, δεν είναι εξίσου υψηλό σε όλες τις κοινωνίες.

κληρωμένος κύκλος ζωής ήταν ιδιωτική υπόθεση. Αυτό έχει αλλάξει ριζικά. Ο κύριος Ντέτλινγκ υπέδειξε πολύ σωστά ότι η ανάγκη της γυναικείας απασχόλησης προκύπτει από μια οικονομική λογική. Υπάρχει όμως και μια δημογραφική λογική. Και αυτό πρέπει να το λάβουμε σοβαρά

Και εδώ υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα κράτη. Αξίζει να δούμε ποιες είναι αυτές. Όπως δείχνουν οι δημοσκοπήσεις, στη Γερμανία είναι εμφανής η πεποίθηση ότι η ανατροφή ενός παιδιού εκτός της οικογένειας ή από ανάδοχους γονείς είναι κακό πράγμα. Σε συγκρίσιμες χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Μεγάλη Βρετανία ή η Σουηδία, αυτή η πεποίθηση δεν είναι τόσο εμφανής. Πρέπει λοιπόν να καταπολεμηθεί το πρόβλημα νοστορπίας που έθιξε ο κύριος Ντέτλινγκ.

Φυσικά αυτό απαιτεί να εξασφαλιστούν οι δυνατότητες ανατροφής, τα ολόήμερα σχολεία και τα λοιπά, οι οποίες κάνουν πιο συμβατό το ρόλο της μητέρας με το ρόλο της εργαζόμενης γυναίκας — και σε αυτό το ζήτημα η πολιτική που ακολουθείται βρίσκεται στο σωστό δρόμο. Δεν παύει όμως να είναι σαφές ότι αντιμετωπίζουμε εδώ ένα τεράστιο πρόβλημα που αφορά άμεσα την κοινωνική δικαιοσύνη, ακόμη και από την άποψη της ικανότητας αναπαραγωγής αυτής της κοινωνίας. Έχουμε μόλις αρχίσει να προσεγγίζουμε δημόσια αυτό το πρόβλημα. Γιατί ο όρος «δημογραφική πολιτική» δικαίως ακούγεται άσχημα, λόγω της ιστορίας που έχουμε πίσω μας. Όμως, σε μια κοινωνία όπως η δική μας, που συρρικνώνεται και γερνάει, το πρόβλημα είναι τεράστιο.

υπόψη μας. Γι' αυτό είναι τόσο σημαντικό να διακρίνουμε ανάμεσα σε έναν ιδιωτικό και ένα δημόσιο κύκλο ζωής. Η εξέλιξη αυτή αφορά το δημόσιο συμφέρον και την ανάγκη ρύθμισης που προκύπτει. Θεωρώ πως η διαδικασία γήρανσης και συρρικνώσης δεν είναι κατ' αρχήν αρνητική

διαδικασία. Έχουμε πλέον μια διαφορετική κοινωνία. Όλοι ξέρουμε πως σε μια κοινωνία που γερνάει δεν υπάρχει δυνατότητα αέναης οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει πως

Τίσι Μπρουνς: Τώρα τον τελευταίο λόγο έχει ο Όλαφ Σολτς, για να επιλέξει σε ποια επιμέρους ζητήματα θέλει να αναφερθεί ξανά. Βεβαίως, ορισμένα ερωτήματα θα μείνουν ανοιχτά, αλλιώς η κουβέντα θα ήταν βαρετή. Εξάλλου, δεν θα πά-
φουν να υπάρχουν εξελίξεις.

Όλαφ Σολτς: Από τα τόσα θέματα που θίχτηκαν θα ήθελα να επισημάνω ορισμένα, γιατί και οι συνομιλητές μου έχουν ήδη πάρει θέση σε πολλά από αυτά. Από τη δική μου πλευρά, θέλω να προσθέσω μια ακόμη οπτική στο ζήτημα της δικαιοσύνης ανάμεσα στα δύο φύλα. Πιστεύω πως η κοινωνία στην οποία ζούμε είναι κατά βάση προσανατολισμένη προς τους εργαζόμενους εργένηδες, άντρες και γυναίκες. Και επειδή δεν έχουμε δημιουργήσει κοινωνικές συμπληρωματικές δομές στο εκπαιδευτικό σύστημα, στον τομέα της φροντίδας των παιδιών και σε άλλους τομείς, έχουν ληφθεί πολλές αποφάσεις με γνώμονα τον εργαζόμενο εργένη, άντρα ή γυναίκα. Πρέπει λοιπόν να αναρωτηθούμε πώς μπορούμε να το αλλάξουμε αυτό. Ίσως είναι μια από τις λίγες πραγματικά αντικαπιταλιστικές ερωτήσεις που έχουν απομείνει: πώς μπορεί κανείς να οργανώσει στην κοινωνία μας κατάλληλα τον χρόνο, ώστε να υπάρχει αρκετός χώρος για τις σχέσεις, την οικογένεια και τα παιδιά; Αυτό πρέπει να συζητηθεί σε νέα βάση.

Νιώθω ότι σε ένα κομματικό πρόγραμμα έχουν μεν θέση στο κεφάλαιο της οικονομίας τα δημογραφικά κίνητρα, δεν είναι όμως στην ουσία η σωστή αρχή. Άλλο είναι που πρέπει να ξεκαθαρίσουμε. Πρέπει να δια-

πρέπει πράγματι να αναρωτηθούμε ποιοι θα είναι οι αξιόπιστοι χειρισμοί μιας διαφορετικής μεταχείρισης, ώστε όλοι οι άνθρωποι να έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε έναν ολο-

μορφώσουμε αιτήματα προς την κοινωνία, στην οποία ζούμε και θέλουμε να ζούμε, από τη σκοπιά των παιδιών, από τη σκοπιά των εργαζόμενων γονέων. Οι απαντήσεις που προκύπτουν είναι διαφορετικές από τη σημερινή μας πραγματικότητα. Αυτό είναι πολύ απελευθερωτικό. Είναι χειραφέτηση να το συζητάμε με αυτόν τον τρόπο, και, αν το θέλετε, μια ακόμη όψη της συμμετοχής. Πιστεύω ότι είναι μια νέα προοπτική που την έχουμε ανάγκη. Και σκέφτομαι ότι αυτή η προοπτική πρέπει να καταλάβει μεγάλο χώρο στη συζήτηση για το πρόγραμμα του SPD και ότι οδηγεί επίσης σε εντελώς καινούργιες και διαφορετικές απαντήσεις από αυτές που δόθηκαν στο παρελθόν τουλάχιστον στην πράξη.

Μια ακόμη παρατήρηση. Υπάρχει συγκεκριμένος λόγος που η δίκαιη διανομή ως μοναδικό κριτήριο είναι απολύτως αναποτελεσματική — κανείς δεν θέλει να την εγκαταλείψει, ελπίζω, αυτό έχει γίνει αρκετά σαφές. Παντού στη Γερμανία υπάρχουν περιοχές στις πόλεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ξεχασμένες». Και γι' αυτόν το λόγο πιστεύω —όπως και πολλοί άλλοι— ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί τη μεγαλύτερη και τη σημαντικότερη απειλή για το ευρωπαϊκό κοινωνικό κράτος. Όταν διαμορφώναμε το «Jump-Programm»

κληρωμένο κύκλο ζωής. Αυτό ισχύει και για τις γυναίκες και για τους άντρες. Πρέπει να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για κάτι τέτοιο.

μίλησα με τους νέους της εκλογικής μου περιφέρειας, που πήγαιναν σ' εκείνα τα τμήματα προγράμματα άσκησης στο Αμβούργο. Σε καθένα από αυτά τα μικρά τμήματα υπήρχαν νέοι που έλεγαν ότι οι γονείς τους ήταν 30 ή 35 χρονών και δεν είχαν δουλέψει ποτέ στη ζωή τους. Μια τόσο μακρόχρονη ανεργία δεν έχει σχέση με την έλλειψη θέσεων εργασίας. Έχει όμως σχέση με την κακή οργάνωση. Αυτό είναι το πρόβλημα που πρέπει να μας ταρακουνήσει πιο πολύ απ' όλα, όταν σκεφτόμαστε τα προβλήματα της κοινωνίας μας. Και μπορούμε να το αντιμετωπίσουμε με επιτυχία αν επιφέρουμε τόσες προόδους και αλλαγές στο ζήτημα της φροντίδας, της ανατροφής και της εκπαίδευσης των παιδιών, ώστε όλα τα παιδιά να αποκτήσουν πραγματικά την ευκαιρία να συμμετέχουν στην κοινωνία μας και αργότερα να εργαστούν. Αυτό είναι το ζήτημα. Στην πραγματικότητα πρέπει να δώσουμε τη δυνατότητα στους ανθρώπους, να τους κάνουμε ικανούς να συμμετέχουν στην εργασία και στην κοινωνία συνολικά. Και να τους παρέχουμε καλές ευκαιρίες εκπαίδευσης, ανεξάρτητα από το περιβάλλον και τη γειτονιά στην οποία ζουν και ανεξάρτητα από τις διάφορες άλλες συνθήκες. Αυτό το θεωρώ θεμελιώδες.

Θα ήθελα επίσης να διατυπώσω την

άποψή μου για τις συζητήσεις και τις πρακτικές γύρω από το ζήτημα της εκπαιδευτικής πολιτικής των τελευταίων δεκαετιών. Με μεγάλη σιγουριά μπορώ να πω πως δεν δίνουμε αρκετά λεφτά για την εκπαίδευση – πρέπει λοιπόν να αλλάξουμε άρδην κατεύθυνση. Πάντως τα χρήματα που δίνουμε δεν είναι τελικά και τόσο λίγα. Η μεγαλύτερη αποτυχία του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος, που δύσκολα τη συνειδητοποιούμε, είναι ότι οι νέοι, σε μεγάλο ποσοστό, παρτάνε το σχολείο πριν πάρουν το απολυτήριο βασικής εκπαίδευσης – και μάλιστα χωρίς να προκαλείται δημόσιο σκάνδαλο. Δεν μπορώ να φανταστώ ότι οι ικανότες και οι δυνατότερές τους είναι τόσο διαφορετικές ώστε να δικαιολογούν το ότι κάποιος δεν παίρνει απολυτήριο και κάποιος άλλος παίρνει. Το ότι όμως σε μια κοινωνία στραμμένη τόσο πολύ στη μόρφωση υπάρχουν άνθρωποι που δεν παίρνουν ούτε καν το απολυτήριο βασικής εκπαίδευσης ενώ δεν συντρέχουν λόγοι υγείας – αυτό είναι πολύ απλά μια αποτυχία του τρόπου με τον

οποίο αντιμετωπίσαμε το σημαντικότερο ζήτημα κοινωνικής συμμετοχής. Και εδώ πρέπει να αλλάξουν ριζικά ορισμένα πράγματα.

Όλοι γνωρίζουμε πως ακόμη και όσοι παίρνουν το απολυτήριο βασικής εκπαίδευσης θα έχουν στο μέλλον τεράστια προβλήματα με τον επαγγελματικό προσανατολισμό. Ο αριθμός των θέσεων εργασίας για ανθρώπους με λίγα τυπικά προσόντα δεν αυξάνεται, μειώνεται. Όμως ο αριθμός εκείνων που ζητούν τέτοιες θέσεις εργασίας έχει την τάση να αυξάνεται. Και αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα, ένα τεράστιο πρόβλημα δικαιοσύνης. Αν δεν το λύσουμε, τότε ίσως το 2010 να έχουμε ταυτόχρονα και υψηλό ποσοστό ανεργίας και δραματικές ελλείψεις σε εργατικό δυναμικό. Και μια τέτοια προοπτική σημαίνει πως η κοινωνία δεν δίνει σε όλους τις ευκαιρίες που δικαιούνται.

Αυτή είναι η άποψή μου. Θα ήθελα, τέλος, να προσθέσω ένα ακόμη πολιτικό θέμα. Στην ερώτηση αν θα καταφέραμε να αναστείλουμε τις διαδικασίες αποκλεισμού και περιθωριο-

ποίησης στην κοινωνία μας και να τις ανακόψουμε, παίζει αποφασιστικό ρόλο, σε εντελώς πρακτικό επίπεδο, το πώς θα διαμορφωθεί η συμμετοχή στις εκλογές και η δημοκρατία στα ευρωπαϊκά κοινωνικά κράτη κατά τις επόμενες δεκαετίες. Συμμετοχή σημαίνει επίσης να καταφέρουμε –σε αντίθεση με τις ΗΠΑ– να συμμετέχει στην Ευρώπη στις εθνικές εκλογές το 70 και το 80 τοις εκατό των ψηφοφόρων. Και όταν δεν αφήνουμε μερικούς να συμμετέχουν, όταν αποδεχόμαστε διαδικασίες αποκλεισμού, τότε προκύπτει κάτι που θα εκβάλλει είτε στο λαϊκισμό, όπως τον έχουμε δει στα ευρωπαϊκά κράτη, είτε στην αδιαφορία, πράγμα που ισχύει στο αμερικανικό πολιτικό μοντέλο. Εκεί κανείς δεν απευθύνεται και δεν ρωτάει τους ανθρώπους για τους οποίους συζητάμε τώρα εδώ, με αποτέλεσμα να εξέρχονται, όσο περνάει ο καιρός, από το οπτικό πεδίο της πολιτικής. Γι' αυτόν το λόγο σκέφτομαι πως υπάρχει και αυτή η διάσταση, η πολιτική διάσταση, στο θέμα που συζητήσαμε σήμερα.

Τίτου Μπρουνης: Ευχαριστώ πολύ. Σας ευχαριστώ ιδιαίτερος που ως οικοδεσπότης πήρατε την πρωτοβουλία για την πολύ ενδιαφέρουσα αυτή συζήτηση. Ευχαριστώ επίσης τους συνομιλητές μου, που σας επαίνεσαν και σας επέκριναν κατά τη διαδικασία. Τέλος, ευχαριστώ κυρίως το κοινό και εύχομαι σε όλους να περάσετε ένα όμορφο απόγευμα στο ηλιόλουστο Βερολίνο.

Μετάφραση: Ιωάννα Μειτάνη

προοπτικές

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

NEWSLETTER

ΙΣΤΑΜΕ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΙΣΤΑΜΕ-Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ: Ακαδημίας 4, 106 71 Αθήνα • Τηλ: 210 36 31 745-8 • Fax: 210 36 25 616

www.istame-apapandreou.gr • e-mail: info@istame-apapandreou.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Γιάννης Σουλαδάκης

Εκδίδεται από συντακτική επιτροπή

ΠΑΡΑΓΩΓΗ: Ομίλος Καλοφωλιά Α.Ε. • Χαλανδρίου 39, Μαρούσι 151 25 • τηλ: 210 6172 700